

МИХАЙЛО
БАЖАНСЬКИЙ

У ВИРІ
ЖИТТЯ

М. Вукобич 40.

МИХАЙЛО БАЖАНСЬКИЙ

У ВИРІ ЖИТТЯ

(Збірка оповідань)

ПРАГА 1941

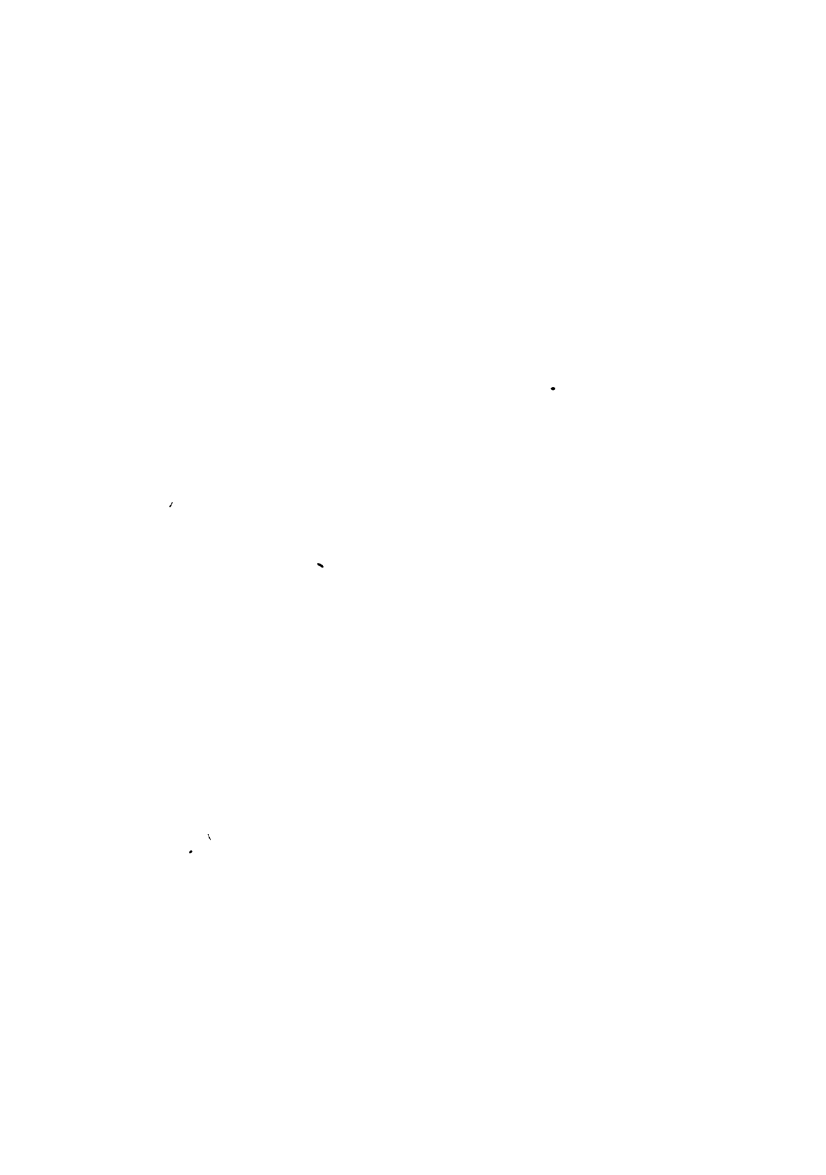
Обгортка акад. маляра М. Бутовича.

Друковано 3000 примірників.
Друкарня „Knihtisk“, Praha XIII.

Присвячую

найдорощим БАТЬКАМ,

що сувора доля переділила нас.

ВІД АВТОРА.

Десять років — здається так невеликий простір часу. . .

Та — . . .

Немає можливости зілюструвати події, що вгризлися денно, немає слів порівняння подібних до дій людської трагедії. Все це здавалося неймовірним. Неначе казка. А може це справді казка?

* *

*

Оце за десять років випускаю в світ свої оповідання збіркою.

Що міг зібрати.

Бурхливі вітри віяли — гураганом льодовим підсичені і розеїяли листками по країнах Європи, неначе безбатченків доля. Невблагана, жорстока.

Зібрати всего, що я дав вже на сторінках і що ще приготував дати — було в сучасний момент дуже важко.

Попелом сивим присіло нераз те, що не мало б горіти в печі а навпаки мало б горіти в серцях. . .

По тимчасових становищах мого фізичного існування розложив на день а на другий треба було покидати.

По бувших адміністративних урядах лежить багато дечого, що накарбувала душа. — На полицях порохом припало.

Прага, в грудні 1940 року.

У ВИРІ ЖИТТЯ.

I.

Ні слова про спокій! Ні слова про втому!
Хай марші лунають бадьорі й гучні.
Хоч ніч облягає — та в п'їтми глибокій,
Вже грають — палають досвітні вогні.*)

Ми ще працювали біля своїх столів у пресовому відділі. Приятелі ходили вже нечерпляче. Телефони звучать різною тонацією. Свалява. . . Перечин. . . А найгостріше доткнулася телефонна мова з Королева над Тисою. Ця мова рішила може про все.

Календар на стіні зривається, хоч спитьсся вже по канцелярїях.

Шіснадцятье березня тисяча девятьсот тридцять дев'ятого року.

Снігом заметені поля. В повітрі чути було стрільний порох.

Ешалони за ешалонами лягли у вічний супокій.

* *
*

*) Всі три строфи цитованого віршу взяті з поезії Вперед — Василя Елланського.

Розбиті, без зброї сунули валками твердим шляхом.

Весь масток в руках і в кишені.

І ми, позамикали на ключ, от іронія, наші акти, попалили дещо важнішого, ми повернемо ще! і вийшли на битий шлях, як на герць!

*

На мості над Тисою чорніло дуло гармати. Наперекір сонцеві пригадувало дію. А по цьому боці — розвалини жидівської біжницьі.

Я сюдою часто проїжджав. Ще вчора тут стояв великий будинок з цегли, бляхою критий. Тверді стіни буштинської будівлі — не видержали. Гарматні стрільна зробили купу, перемішану хитро — цемент, дерево і цеглу.

— Гляди, — це мій приятель чутливий, — он, в окопі труп.

Однострій сторожа мертвої держави.

Мостом обережно.

Така тиха, сильна, як тягар, мовчанка.

* *

*

І, сілюета полководця з сірої давнини великого революціонера і будівничого Богдана Хмельницького виринає в над тисянських ту-

манів. . . Така, в овальному обрамуванні, з дорогою булавою в руках. Грізний погляд. А уста Богдана, якби хотіли промовити. . . І, дійсно, відкрилися уста до голосної мови. Щоб чули світи:

«І стіна зо стіною зудариться,
одна впаде — друга зостанеться». . .

І відгомін мови могутньої — лунав хвилю неначе аж від мукачівських піль, вчора на котрих відбувалася дія — і нісся червеню шпильями карпатських небосяжних гір, забагреними століття тому назад і, завтра повториться таж сама дія! А потім знаменна мова Хмеля осідає раною пекучою в серця п і ш и х — і на вигнання з ними прямує. І тут в соте записується на скрижалях нових борців. Стає г а с л о м нової доби.

II.

Товариші! Друзі! Бадьорі й завзяті,
Єднаймо одсталих плечем до плеча!
Гей, хто нам посміє шляхи замикати?
— Горять наші очі, як вістря меча.

Ми йшли далі. Ми були з тими, що йшли захоронити своє життя для написання дальшої сторінки Власної Історії. І вмірати не було на-

годи. Хотіли вмерти. На оттар Батьківщини
вложити те, що найдорожче. Не довелося!

Пройдено кордон.

Як хто міг і вмів. Падали в Тису і не повер-
тали вже більше з дна. По лісах втікали.
Стрілялися.

* *

*

Мараморошський Сигіт виднівся за неда-
леким узгіррям.

Однострої здержали піших.

Шум, гамір, метушня. Блискають очі нав-
круги. І тихо без жадного театрального руху
падуть у воду перстені, годинники, золото і
срібло, черевики і ремені. Все добро. Добро?
Тепер немає вартості. Папері шматуються,
мнуться на дрібні шматки, на молекули. І пли-
вуть за течією. Оціх паперів позбутися —
шибає кожному думка. І людина стає чужою
сама собі. Людина без маєтку, людина без
імені. І проблематика назви: «людина» кла-
деться під сумнів. Не в кожного в час на роз-
думування. Прізвищ родиться безліч. . .

Кольби вилискуються. Відбивають сріблом
батнети від заходячого тячівського сонця. Спини
гнувшись. Багатьом боляче від нагаїв, багатьом

боляче від тягару, багатьом боляче від куфрів а найболючіше від втрати обіцяного раю.

Швидко рухаються кріси в руках, рукави яких незастібнуті нитками — торочуться. Ноги їхні, завиті недбало онучами. В багатьох крадені постолі. Це охорона балканської держави. Багатої держави, що нараховувала девятнадцять мільйонів голодних душ.

Вирватися з цього пекла.

* *

*

Авто мчало. Все далі.

І два кріси, спадок австрійської монархії, перехрестили нам дорогу.

— Тут одпочинеш, приятелю в сігуранці!

Це мене так поздоровляють мої товариші подорожі.

Стара, неважна пластова легітимація на імя брата, якого прізвище я забув, послужила мені.

Так, вони обидва, власники двох крісів дякують. Кивають радісно тупими головами. Салютують і вказують шлях в далину. Вони неписьменні.

Вперед.

* *

*

Мій сусід медитує. Його не слухає ніхто.

А авто мчить шалено через гірське пасмо аж в глиб балканської держави в Європі.

Як в калейдоскопі: Бая Маре, Ключ, Тешвар і, кінець невдалий: Джімболія.

* *

*

Набиті вагони, напухлі обличчя, заплакані очі рідні, що втратила в баталіях вчорашніх одважних. Безрадні, здані на ласку химерних урядовців і ще химерніших міністерських урядів.

— Не можна їхати далі.

— Мобілізація.

Сунуть валками нездарними. Танки, як короби дитячі на торгах. Проти кого? Для чого мобілізація?

Минулістю овіяні кольони викликають в нас усмішку: Мало одваги! з а м а л о о ч а й - д у ш н о с т і . . .

Цю науку ми їм привезли і безпосередньо ділимося з ними своєю присутністю. Бо за нами цей красний **МОМЕНТ ПОНОВНОЇ ІСТОРИЧНОЇ ПРОБИ.**

Для баталій: м о д е р н я з б р о я !

* *

*

Оглядаємо чуже місто, старі будови, мости і людей.

Мій приятель:

— Нічого не поставили балканці за двадцять років.

На площі нервовий камельот кричить і товчється довкола свого кіоску. Він хоче всім розказати, що черенки натиснули.

— Гало, гало! Держава, що прожила двадцятьчотирі години — розбита.

І так, якби знав, що це торкається нас більше як онтих прохожих — простягнув.

Мови не знаємо.

Держимо чужу газету в руках і відшифруємо уважно друковане товсте слово за словом.

Великі букви, надзвичайного сторінкового видання палають вогнем жагучим і неначе самі одкривають свою тайну.

— Чужа сила насунула на нашу країну і стала на кордонах балканської держави в Європі.

III.

Ми вийшли давно вже у путь нам відому.
— Хай кулі ворожі назустріч летять,
— Ні слова про спокій! Ні звуку про втому!
Вмремо — а здобудем ключі від життя.

Італійський експрес вистукував по Балкані
монотонну пісню.

Їдемо в справжню Європу.

Чужу нам але потрібну.

Писати треба нову **СТОРІНКУ ВЛАСНОЇ
ІСТОРИЇ У ВИРІ ЖИТТЯ НОВИХ ЗМАГАНЬ.**

Відень 1939.

ІДИЛЛЯ РЕВОЛЮЦІЇ.

Горить Революція!

Палає жадоба мести проти ляха!

* *
*

По гострому набої в темну ніч — зробилася рана!

Кров загамував глиною в поблизькому рові.

Юнак втікав дальше. . .

Бойовик молоді Революції — не вмер.

Булиб змасакували тіло. Збесчестили!

* *
*

При сумерку вечірнього світла, далеко од своїх чинів — сидів юнак в крузі своїх, душею близьких, на твердому ліжку лічничої санаторії.

«Іде жах! Жах, котрий властивий перу Данте. Його настирливість перевищає вже підлоту злодіїв, зручність ганґстерів та хамство блюзнірів. Іде жах! Жорстокий, холодний, невблаганий, значучийся червоною кровю по національній багряниці. За ним йде Свята Революція!! Батьки народу твердять, що валиться Прометей, хилиться Гігант, піддержувані цілими століттями — Ідеєю». —

Відітхнув.

* *
*

Що це таке ідея? — він знав.

Ідея — це незглибиме джерело енергії, динаміка людського життя! Оцеж, ідея, і є та напнята тятива всіх людських зусиль, напруження всіх твердих м'язів юнацтва. Ідея це безвпинний рух! Але рух без ідеї — черепашині кроки заплумороченого раба в п'їтьмі осїнньої, болотистої ночі — хочби десь на Полїссї. Ідея Революцїї — осяяна кровю, залїзом і чїном.

Юнаки розходилися. . .

* *

*

В уяві юнака, коли він самїтній:

Чотирї тополї крїслатї, засадженї в рїдному городї, роздїленї, схїлилися до себе і вїтають вїтями надходячу осїнь в Україні. Вїтер нестрїмно, наче гострїми кїгтями останню зелень зриває з дерев. Гїляки ломить, пїсню посмертно спїває. Лїто вже сном спочиває, трауром коверець вдягає; понура, холодна осїнь гряде! Тїхо слово лунає, бо кров розливає, земля всякає, Революцїя йде! На струнах спїває, кобзарь закликає — героїв час несе!

* *

*

В санаторії спокій.

Тільки в душі юнаків, мов у глибокому, гірському озері, здіймаються хвилі, завзято б'ються об береги, холодними як ожеледь бризками миють юначе серце і втомлені одходять в глибину гризти, пекти юначу душу — на вигнанні.

Носій освячений Революцією — кров, залізо і чин.

* *
* *
* *

В Краю Дні Жалоби. Скошені ляхами свіжі жертви молоді Революції.

* *
* *

Поза Краєм.

Через гамірну вулицю лунає чарівна музика вальса напереміну фокстрота і танґа в заллятому морі світил, наповненому пахощами квіття, міцних паризьких парфум, — в білому, з чистого каміння, невеликих квадратів, на взір американських хмародерів — залі.

Поза мармурними колонами дефілюють розкішно пристробні старі панни, веселі пані, з великою площею деґольте, безжурні, вічні студенти; лунають сміхи, дотепи і жарти. Мармур, ледви прикритих газовими станиками нагих плечей — приваблює зори ласих. По-

лиск діамантів, перел, брилянтів, золотих зубів, жіночих, прифарблених очей та постатей кількох нагих «сватків» — зливаються в одну гармонію облуди. . . призирства. . .

* *

*

На коні ешафоту — пройшов ще один юнак. Ідея молоді Революції — кров, залізо і чин.

* *

*

Контрасти.

Там, знов, — скріплена, чорна кров, як дьоготь на устах синів Революції, присихає чи під проміннями жарького сонця, чи в морозну ніч. З гробів викидають їх!!! Тремтять перед холодними тілами синів Революції.

Контрасти.

А там — спухлі, великі, як двістіпятьдесять літрові бочки від нафти — з голоду гинуть люде. З великими, синіми, очима, вилазячими на верх чол.

Контрасти.

Музика, а там кров розмахує румянці близького з рідні юнака.

Як приємно, як солодко боротись в крові, запиватись до краю, замість смачних, колор-

них токайських вин. Ох, радій душе! Найкраща мова зо всіх мов — мова Революції!

Це-ж прояв культури! Культури Декарта, Дарвіна, Шекспіра, Гете, Канта. Не мистецтво, наука і поезія в мірником духа Національної Революції. А холодне залізо, сила м'язів. Хоч без Данте не моглоб бути революціонера Гарібалді. Без Анунціо не булоб сьогодні і Мусоліні. Без Міцкевича і брехливого Сенкевича не булоб Костюшка і Пілсудского. Без Шевченка немислима Українська Революція. Так! Але без Мельничука, Шеремети, Басарабової, Головінського, Данилишина, Біласа і Лемика — тяжко вявити собі бистрогонне русло молодої Національної Революції в галицькій Україні.

* *

*

На не мягкому ліжку, неспокійно, близький смерти лежав одважний бойовик.

Солодкість Революції — кров.

Юнакові закроїлася не дуже глибока скибка по гладкому, прошитому ляцькою кулею, з боку — чолі.

Контрасти.

Танці, музика, вино і сміхи.

Поліцейські, дикі переслухання, биття в'язнів, кров і зойки з тортурних заль.

* *

*

З мелодією вальса в танцювальному залі, безжурних, розпустливих босяків обох полів — юнак зображував собі злиття мелодій з «мелодіями» далеко приємнішими, молодій Революції — геройської смерті.

Ще раз блимнули перед очима контрасти.

Брудна келія ляцьких каземат.

Санаторія і скромне ліжко.

Освітлена заля в силу ікс вольтів, багатство придворних дам, дорогі костюми. . .

І, смерть!

Юнак в присутності трьох емігрантів — помер.

* *

*

В Краю Революція йде.

Ворог катує, тюрми будує — бойовик живе.

Танки готує, поліцаїв мордує — Революція йде.

Пісні нам дайте! Мистецтва нам дайте!

Музики такої, щоб танками співала, кровю малювала — батьківщини емблем.

ЗАСОХЛЕ КВІТТЯ . . .

(Святий Вечір на еміґрації.)

На вулицях європейського міста рух. . .

І ніби все таке буденне. . .

Тільки в душах українських еміґрантів святочний настрій. . . І хоч їхній пієтизм до релігійної традиції уквала Західня Європа то все-ж таки цей час народження Христа зарився в їхній пам'яті, ще з тих літ коли матері вквали їм маленьким з великою набожністю — в молоді серця. . . І ця матірня наука наче амулет на грудях вигнанця — звертає думки сірого еміґранта в глиб спорохнявілого часу. . .

І йому пригадується чарівна мелодія коляд. . . Патріархальний настрій при спільній вечері в Щедрий Вечір — цей найприємніший час молодих років кожного юнака. . .

Та. . . це там. . . колись. . . давно. . .

А тут на еміґрантському бруку чогось так пусто. . .

І Свят-Вечір так само непомітний, сірий, буденний як вже було багато більше їх. Старий еміґрант мігби їх змережати довгою смугою на канві переживань — тільки. . . він

хоче вперед! Не любить доторкатись минулого... болючого. . .

Його затуберкулозені груди домагаються — жити!

Його привичайння до товариського співжиття — тут не видержує!

Його вдача зпід українського сонця — кличе жити!

Його минулість, його засушений молодий вік, і все те, що люде звуть «вигідним життям», по всім природнім і людським кодексам домагаються жити а не животіти!

Хочби тільки у Свят-Вечір. . .

Хочби тоді забути всі турботи коли збірається гурток тих, що колись проти хвиль гребли, проти вітру бігли, ніколи не йшли загнилою стихією — щоб улаштувати Свят-Вечір на еміграції. . .

А спомини виливаються бурхливою річкою...

Тільки на її берегах не глина а суматоха переживань. . .

— «Я не можу ніколи забути того чарівного моменту. . .

Він закарбував у мойй пам'яті кілька уступів з Великої Хроніки. . .

Герої тої хроніки жили в неможливому середовищі. . .

Та проте вони створили Діло Величне. . .
Пишне. . .

І. . . впали!

А мене, на превеликий жаль, живого кинула
судьба на емігрантські жорна. . .»

— «Знов мені страшно прикро не тому, що
я тут, про це все забувається, а тому, що я
саме в той момент любив дівчину, квітку
вишневих українських садків. . .

І злобна доля вирвала її мені. . .

Тепер не схотілаб мене, я сімдесят-відсотко-
вий каліка. . .»

— «Мені тільки жаль моїх родичів. . .

Мій сивоволосий батько, коли я йому не-
обережно звірився із своєю тайною — майнути
у той «кращий» світ — з того болю над мою
долею, яка йому вже тоді увижалася — за-
плакав: Розумію тебе! Ти не можеш остатись!
Але не знаєш, що чекає тебе!

І цей образ сумного батька у Святий Вечір,
котрий в останнє я провів разом із своєю роди-
ною — в цей час виринає переді мною. . .»

— «Я не мав нікого. . .

І мені байдуже де кине мене кирпата емігрантська судьба. . .»

— «А я теж не жалівби нічого. . . Тільки чогось противне це життя! Ще дотепер не чув ані одного привітливого слова з уст таких-же самих емігрантів як я. . .

І їхнє обличчя кладе своє тавро. . . Звісно-ж: яка душа, такий її вислів. . .

І це мене болить. . .»

Їх тільки пять.

І жалі стихають.

Вечеря докінчується. . . І. . . довкола емігрантського святочного столика настає гробова тиша. . .

Хиба хтось перерве її містичними словами: «Бог предвічний народився».

Ні! Не пригадуй Ромку!.. Коли це правда, то яким правом ми тут в цьому пеклі нікчемности. . . Багні підлот. . .

Та все таки похилені голови приятелів над скромним столиком малого ресторану, на звуки мелодії, їм всім добре відомої, їм всім пригадуючої невинно-веселу молодість — підносяться і помагають співати коляду. . .

А голос її опановує сидячих чужинців, продається крізь двері на вулицю. . .

А там збираються люде і подивляють гарну симфонію звуків — зроджених давно в Тмутаракані. . . Галичі. . . Вижниці. . . та Грушові. . .

Коляда в кожного із святкуючих емігрантів зродила спомин: великий сніг. . . гурт сусідських дітей. . . неспокійний січневий вітер розносить похвалу небові. . . діти в кожухах батьків бігають розрадувані величною подією. . .

Як весело колись було. . . А тепер? Ось вони вже одну десятку років протовклися на еміграції. . . Одну десятку років пережили в невиносимих умовах. . . І за цю вщерть повну десятку років не змінилося ні на крихітку на краще!

Тільки затупіли на болі, скарги, колись так ніжні душі. . . Занадто вілися відчування європейського декадентизму в наші ряди. . . Наша еміграція, в части, падає на вколішки перед новим ідолом. . .

І хоч вона згадує світлі Сторінки Зриву і хоч вона вірить, що прийде Світло, і хоч вона гартується новою зброєю — то це все якесь бліде, нечутне галасування на незасіяних полях.

* *

*

А коли гльоб обертався другою половиною до сонця — ті, що зустрічали спільно Свят-

Вечір, чотирнадцятий в ряду на еміграції — розійшлися домів. . .

Розійшлися з вірою в живучість Великого Чину, що колись коштував стільки гігантських зусиль, стільки крові, плачу в. . . періоді по Заході Сонця, коли надійшли побідники — пирувати по своєму на тризні. . .

В БУРЯХ. . .

(Присвята Карпатським Січовикам!)

З ватри літали іскри і вихор кидав ними, як метеликами, в ліс. Було тихо, тільки одноманітна музика вітру глушила тиху розмову новоприбулих.

Чотирі.

Скидали верхню одіж, сушили її біля розкладеного вогня.

Роззували черевики, перевивали рани.

— Хоч одна ніч спокійна.

— Не кажи гоп, поки не перескочиш!

Довкола вогню на маленьких дощинках— з'явився цілий арсенал різної зброї.

— — — — —

Нараз лісом розлягся голосний вистріл. Він продерся через густий і непроходимий праліс, збудив птахів, що вже давно спали, і гострим голосом розмостився в колибі.

Сірі й червоні тіні ворухнулися біля ватри. І кожний сягнув по зброю.

У Ватрана і Шепілки по штаєрові, у Василяшка притятий австрійський кріс, а в Довбні новий швайцарський бровнінґ.

— Щоби? — і Довбня любовно погладив блискучу брунатну сталь.

Його три товариші мовчали. І, як завжди, сверлували очима свого провідника. — Скаже встати, покинуть одпочинок, бігти в дощ, бурю, у темний ліс — підуть! Вони ще ані разу не завели надій Довбні. Завжди, як на акорд вдаряли там, де було найболючіше місце у ворога. Завжди, веселі, дужі, без своїх приватних жалів, без приємностей! Завжди на службі
С п р а в и !

І тепер Довбня знав, що на них можна покладатися.

— Не думаю, Петре, щоб погоня могла так швидко бути тут. Ми чейже руховики, а були втомлені, як дійшли сюди. А що вони, оті, що служать за гроші. . . Що їм?! Це будуть заблукані, або ті, що — крадучись, — стріляють звірину.

Довбня поглянув здивовано на Василашка, опісля своїм поглядом охопив інших.

— Придушимо вогонь і ждатимемо!

Порозставляв їх. Двох біля входу, одного в боку колиби, а сам Довбня зачався біля столітньої смереки.

Віяло холодом. Гори розігралися могутнім шумом. Смереки додавали в унісон свою альтову мелодію; потік, що безперестанно булько-

тів на каскадах, дотримував тону. Тільки в ряди-годи заричав звір.

Довбня загорнув ковнір плаща.

— Ех, сьогодні доведеться згинуті!

Думки летіли.

— Вже два місяці. Як птах, безнастанно в дорозі, безнастанно в руху. На пятах погоня. Вже кілька разів уникнув смерті. . .

Ждали.

Гірський вихор то зривався, як дикий гураган, то проходив в дужий гірський регіт і сміявся над лісом. Безжалісно ламав смереки, виривав з корінням і кидав, як горохом, на землю.

Ватран і Шепілка, притиснені до стіни по обох боках дверей — перекинулися словами.

— Ой, брате, чи вийдемо з гірського праліса?

Шепілка правою рукою стиснув штаєра, лівою відкинув зпід коліна камінчик, що його немилосердно давив:

— Вийдемо! — Його очі заіскрилися і за-світили вогниками в темряві. Виглядав наче вовк, що чатує на жертву.

Вихор стихав і нічна пісня тратила бурхливу модуляцію і запанувала на мить тиша. . .

Довбня насторожив вуха.

В далечині чути було шелест. Щохвилини він ставав виразнішим. Надходили.

Довбня рішався. Рішався на все. Йти тепер в бурю далі? Ні! Всі вони чотирі потребують спочинку. А, куди? В дебрі? Може знову в пащу ворога?

Шелест переходив в тихий гомін і навіть почули його Ватран і Шепілка. Їхньою свідомістю проходило одне й те саме:

. . . Не згинуть як не згнули в бурях вчорашніх грізніших. Хай там їх проклинають батьки народу, хай гончі листи летять телеграфом у світи. . . Хай вирікаються їх колишні приятелі, їхні наречені — вони вірні І д е ї й невмолимому З а к о н о в і Нації — йтимуть нестримно далі крізь б у р і й громи — гірськими дебрями в лавах. . . Йтимуть грізні й невмолими за с п р а в у.

Знали всі, що коли Довбня пропустить і свисне — палитимуть до останнього набоя.

Вже так близько.

Довбня не міг точно розпізнати в пільмі прихожих.

. . . Пустити їх аж на полянку між колибою та столітньою смерекою. . .

В напрямі колиби швидко прямувала лава людей. Шлях видно знаний їм...

Зійшлися на полянці. Один щось притишено говорив. Всі поздіймали кріси і направили на колибу.

Довбня за той час розпізнавав і слухав.

Свиснув!

Довгий свист неначе цвях просверлив тишу.

Василяшко не спав. Його австріяк гатив та гатив.

Довбня зайшов за смереку в другого боку і сам мірив на стежку, щоб ніхто не міг втекти назад.

Тррах! Ббабавх! Трррр!!

І, якби доля хотіла. З'явся знову гірський вітер, що за хвилину перейшов у крикливий вихор. Свистіла жахлива музика, що разом із стріляниною творила незнані тонації, що лящали у вухах.

Найкраще працювали штаєри. Вони не пустили нікого ближче, як на два кроки до колиби. Кріс Василяшка теж був схований під стріхою.

Кріси погоні вмовкали.

— Ми жити хочемо!

— Бийте! — голос Довбні був грізний.

Гатили.

Послушні наказу провідника! Хоч мерзли пальці, віяло холодом, рани, придбані на скелях в часі утечі — пекли диким болем — вони не зважали на це. Вкладали нові карабінки все далі й далі.

Буря не устагала. Ляляло дощем і Довбні текло за шию. Його швайцарський бровнінг вже перестав грати. Ввійшов до колиби. Розклав вогонь. Покликав Василяшка, Ватрана і Шепілку.

Засіли довкола вогня і продовжували сушити одяг.

Довбня розбірав свого бровнінга, чистив і сушив. Гладив його ніжно, як дорогоцінність, як амулет.

На дорозі глухо гуділо. Безнастанно грала природа ту саму мелодію.

Всі чотирі мовчали. Як завжди. Навіщо слова. Їх так мало треба. Деколи днями не говорили.

Були готові. Рани завязані, одяг сухий, зброя вичищена. Опоясані тасьмами нових набоїв пішли далі.

— Підемо! — говорив Довбня, одягаючи плаща. — Тільки єдина сила, що нас прова-

дила донині не вигасне у ваших серцях — то запалимо віру в тисячах.

Йшли, як вчора, як тиждень тому, так як йшли протягом століть дійсні сини Батьківщини.
Революція!

ANNO DOMINI.

(В річницю ганебного прилучення Галицької України до Польщі.)

Понурі коридори будинку, де ляхи саджають лицарів народу поневоленого.

Холодні як лід вартові.

А в келії 49, колишнього монастиря святої Бригіди сидять мовчки двоє людей. . . Вже біля двох років. . . Між собою переговорили всі спомини, сягаючи до дитячих років. . . Не має тем. Хіба рідка тюремна почта принесе цензурований який лист од нареченої, чи од друзів хоч би із Праги. . . В келії звичайна обстановка. Два залізні ліжка, накриті скромними коцями, відро з брудною водою, на стіні стара й дуже рідка памятка по ченцях — великий чорний хрест Розп'ятого, дві хиткі лавочки, тільки на обрізному з усіх сторін столику пишаться між дарунками українських дівчат написані рядки товстих книг, одинока розрада вязня. Кожного дня можна бачити їх через вікно переплетене заржавілим валізом в шіснадцять чотирикутників, маленьких як голова котика. І завсігди, як на злість цілому світові — обидва усміхнені. . . Тільки це була дуже дивна усмішка! Усмішка, що

кожної хвилини віщувала розторочити все те, що стоїть на перешкоді їхній волі й світла. Розбити мури оцього каземату, вартових, цілу цю державу злодіїв, поліцаїв, агентів та провокаторів! Усмішка, що без найменшого слова була-б кинула їх обидвох рамя об рамя до безпощадного бою з тими, які перед трьома роками на це саме подвіря привезли з тюрми при вулиці Баторія групу в'язнів, арештованих недавно з блаженної пам'яті Ольгою Басарабовою (замордованою в польській тюрмі в келії ч. 7. при вулиці Яховича) й кинули їх на пісок, наче міські мясарі безрогу призначену на заріз і напустили скажену тюремну сторожу, щоб здоптала виснажене кількома літами війни — життя тих, які пролляли свою кров починаючи Лисонею, Маківкою, кінчаючи Крутами і Базаром. . .

І вони обидва бачать перед собою ту людину, що найбільше потерпіла. Польські варвари тягнули по високих камінних сходах тюрми Баторія, теж колишнього монастиря — зломали ребра. . .

Ось це полковник інженер Андрій Мельник! Вони бачать, як цей лицар, скромний, спокійний, високий, з прорідлим, білявим волоссям проходжується біля церковці криміналу з то-

варишами келії 109. Кожний крок, нагадує йому, його полк, його любий полк, з яким він ішов у шалений вир — де рішалося народу краще завтра. На кив його руки цілий полк випростовувався і ставав лавою, виставляючи свої груди проти ворожих куль. . .

Далі в їхніх споминах пересуваються образи визволення. . .

Море голов. . . Блакитно-жовті стяжки, наче дозрілі жита й погідне небо. . . Змагуни на старті стають позір і вітають представників вільної Української Держави. . . Засріблилися ріки й кожного ранку цілувалися з сонцем, вітаючи вільний нарід. . . Каламутився рідний Сян, рвав свої стрімкі береги жвавий Дністер з тихим Прутом, хвилював Збруч, каскадами спадала вода Дніпром на порогах, свідках колишньої слави, шумів Дон з Дінцем гнаний вітром з-над Каспія й Волги. . . Наче в казці. . . Народ пробудився з шістьсотлітнього лстарґу, зо своєї темної землянки продовбав широке вікно у світ між вільні народи глобу. Але колесо історії не повернулося в його бік. . . Бо холодні як мур, бездушні представники вільних народів приклали йому дальше пятно рабства.

Нічого не дали Лозани, Парижі, Лондони, Женеви. Тоді щойно народ докладно зрозумів правду! Єдину правду до глибини! І видав Федака, Шеремету, Мельничука, Крупу, Луцейка, Басарабову, Головінського й багато-багато інших.

* *

*

А далі їм обидвом пересувається черговий калейдоскоп подій і чорними, твердими буквами на білій таблиці видніє соромний надпис —

«14. березіль».

Оцей сам березіль, що одкрив нам всім очі й видав «басарабівців», «12», «краківський процес» і нас в тій «17». Не було це все надармо! Хоч над нами, у великій залі розправ ляцького суду в столиці Галицької України — Львові — пролунав сухий голос председателя, що ми засуджені на кару смерти — так можемо тішитися, радіти, бо наш смертний присуд не відстрашив скоро наростаюче підпілля. Ось цими днями з'явився в Бригідках, привезений «кибіткою», до смерти побитий ляцькою поліцією — революціонер Ординець, в повіриваним волоссям, надбитими грудьми й спокійні брати

Качмарські — це доказує, що підпілля буде
безнастанно підсилюватися і могутіти.

* *

*

— Пройшли літа — 14. березія ц. р. минає
пять повних років од тібі хвилі. . .

Дехто з них вже на «волі». Дехто вже на
«волі» помер. Тільки обидва вязні з келі 49 —
пройшли етапами — Дрогобич, Кельци, Вронкі,
Віснич і ще сьгодні можуть продовжувати
свою неписану революційну хроніку — в тюрмі!
Вони знають, що 14. березія ц. р. є повних
10 років од ганебного присуду в Парижі — від
коли 8 міліонів українського народу, по цей
бік Збруча приковано до жолоба — пити
вщерть ляцький бруд, не бачити проміння
сонця, не мати свої школи, без жадних прав,
навіть без свого правдивого ймення! Сьго-
дні вони обидва, високий і ніби строгий Василь
і нижчий, ніжний Іван, добре знають про те,
що підпілля видало Любовича, Пісецького, При-
шляка, Голояда, а в неповне десятиліття со-
ромного прилучення Галицької України до се-
редньовічної Польщі — завершено смертю —
Березинського, Старика, Біласа й Данилишина.

1933 року.

ЕМІГРАНТ ОСТАП.

I.

Плила ріка — — —

Над її берегом стрілою проїжджав поїзд. . .

На ній журчала вода, спадаючи з греблі. . .

І так життя Остапа плило наче ріка. . .

По ньому проїхалося колесо еміграції. . .

Над ним кипіло брудне життя. . .

Що сталося це не із книг, це пригорща переживань емігранта Остапа. . . Львів. . . тюрма. . . утеча. . . Карпати. . . Еміграція. . . Прага. . . Холодні як стіни криміналу обличчя людей. . . і він неначе тінь проклятого Агасфера.

Було непривітно. . . та йому байдуже! Він мусить жити! Але приплили тою рікою й так як ріка — злидні. Показалися як злидні! І кожний день був свідком нових змагань Остапа із безпощадними злиднями.

II.

Остап блукав березовим лісом. . .

Вдихував аромат сухими грудьми, що виходив з малюсеньких пелюсток лісового квіття. . .

І стало йому надто важко. . . Йому здалося, що перед ним різкими рисами намальований час змагань. . . Однострій стрільця. . . Окопи. . . А він біжить. . . біжить. . . І трупи. . . трупи. . .

Нараз перед ним являється людина. Очі в неї палають жаждою мстивости. . .

— Ублю тебе!

— Ні! Мені записано в книзі — жити!

— Згинеш!

— Кажу тобі, мені треба жити! Я мушу сповнити покладений на мене обов'язок!

Повіяв холодом вітер. Остап одкрив очі. . . А загадкової людини вже не було. . .

Над вечір приволікся додому. . .

III.

Плив за роком — рік. . .

За часом блискав — час. . .

Остап був нещасний. . . Кривавилися руки од под'явання цегли при будові чужих віль. . . До безтями мліли руки од вибірання піску на Влтаві. . . Костенів в нетопленій хаті — здоровля нищилося. . . Поет сказав би підірване існування квітки. . . А «люде» ще доливали отруї. . .

А «люде» його «рідні люде» — доляли вщерть отруї. . .

І він нераз так, як бачив свій близький кінець. . .

Одчував, що дотліває його вогник життєвий а він не сповнив ще цього, що накарбувала його память на вид «куп мяса» од Каспія по Краків —

Ні! Він мусить жити! Він мусить ще пролетіти й. . . сказати світові, що він. Остап, воїн лицарської держави — живе! І що він, Остап був свідком — злочину!

IV.

Був погідний дель.

У природі. Частинно і в житті Остапа. . .

Він вийшов над ріку приглянутися її течії. . .

Ріка плила як завжди. . .

На зеленому коверці повторилася дія з березового гайка. . . Зустрінув її. . . В кутиках її уст крилася злорадна усмішка.

— Яка рада я, що стрінула тебе! Ти ж давно мав бути з нами. Твоє крісло наші піддані, як тільки сонце зайде, зорі зблимають на небесному фірмаменті — прикрашують рожами

і залишають порожні. Тобі пора як властивому господареві його зайняти.

— Ні! Не піддамся!

— Мусиш!

— Даруй, люба! В мене ще не виспівані акорди. . . Я ще мушу повернути туди — де різали моїх братів — де діялася трагедія трагедій без останнього, п'ятого акту! Цей, п'ятий акт мусить зачатися нашими руками! Ні! Я мушу жити! !

Одійшла.

А Остап проходився. . .

« . . . Хто в казку пішов уві сні солодкім, той у ліс уже не вернеться ніколи»*) — казав.

Яка чарівна та казка! Понурі обличчя. . . Холодні як мур душі. . . Кам'яні серця. . . А йому так солодко. . .

А він, Остап з залізною волею, з місянським духом не впаде, не піддасться хвилі, не піддасться бурунам. Він спішить помститися за кривди — йде в *казку*.

Він вірить, що дійде.

І багатьох разом з ним.

Прага 1930.

*) О. Олесь: По дорозі в казку.

ХИМЕРИ ЩАСТЯ.

Всі казали йому: «Ти щасливий». І дійсно. Що ж йому було більше треба?!

Закінчив блискучо високу школу. Став професором столичного університету. Оженився з гарною Анітою. . . Аніта не була погана дівчина, високо-освічена, як належитья панна. Що ж тоді могло недоставати Франті?! Чи не мав би бути він щасливий чи там задоволений? Держава збудована. Процвітає життя. Неабиякий порядок. Що ж їм більше треба?

Тому й проф. Др. Франта Свобода був задоволений. Так казали люде. Завжди мав чисте білля, гарний тютюн, свіжу постіль і прекрасні обіди. І тому подружнє життя Свободів було дуже й дуже одноманітне. Ручка годинника, що стояв на столі в малому пишному покої Аніти, в одному й тому самому місці кожного дня, крім свят і неділь, вказувала, що має прийти Франта пообідати, лягти, поїхати, знов таксамо на другий, десятий і сотий день. . .

* *

*

І було багато, багато людей, що завидували Франті його щастю.

Та як глибоко помилялися. . . Бо ніхто не знав, що цей «щасливий» чоловік мав одне, однісеньке непереможне бажання. Тільки одне! І це бажання примушувало його дуже часто утікати од людей і віддаватися задумі. . .

І хоч він Аніту дуже любив, то всежтаки цей біль був тим більший, коли він з нею зустрічався. . . Її такі щирі, великі та спокійні очі, її добрість, її піклування ним — це все нуртувало його спокій. . .

Життєвим бажанням Франти було дожитися дійсно родинного життя. А цього йому не доставало. . . Може це не було навіть виною самої Аніти. А може. . .

* *

*

Студенти бачили його майже цілий шкільний рік і знали його вдачу вже досить добре. Але від якогось часу завважили різкішу зміну, яка часами доходила до того, що проф. Свобода замість лекцій про Канта — звертав свої розмови на щасливе подружнє життя. . .

Сьогодні, 13 червня цей стан дійшов до кульмінаційної точки, так що Франта не закінчив своїх викладів і скорше як завжди всіх

до поїзду, який з Праги за 35 хвилин ставав на стації його села. . .

* *

*

. . . йти мені до дому? . . . Чого. . . ?

Та призвичаїння є найсліднішою філософією людського життя. Тому вже думки проф. Франти Свободи дозрівали з рухом швидкої машини. Значить він всів таки до поїзду. . .

І одна дві хвилині, поїзд стане, викине з себе Франту — він потягнеться додому, до привної жінки Аніти. . . На згадку самого імени своєї жінки — Франта підноситься, йде до дверей вагону й. . . один рух, два кроки. . .

Франта вискочив з поїзду, що був в повному бігу.

Люде, що їхали разом з проф. Свободою побачили тільки як Франта з високим твердим ковнірцем в гарному, пристійному одязі, вискакуючи, впав на землю, піднісся й дуже нерадо поволікся черепашиним ходом в напрямі засіяних, добре родючих, вже зелених радотінських піль. . .

* *

*

В покої Аніти ручка французького годинника добігала до другої години. Аніта вже закінчила обід. За п'ять хвилин прийде дорогий Франта. . .

За той час Аніта кінчала читати книжку Кракатіт — Карла Чапка.

Огонь в печі погасав. . . Сьогодні чогось Франта запізнився. Аніта нетерпеливилася. . . Застелений стіл чекав. . . А Франти не було. . .

* *

*

Франта не памятав нічого. . . І як чужий минав колись так знайомі йому поля. . . Для нього минулого не було. . . Нічого! В його пам'яті не залишилося навіть ймення тих, що з ними Франта жив і зустрічався.

Коли б тепер, у цій хвилині хтось запитав прізвища його товаришів, професорів, його учеників, чи про теорію Декарта, Канта, Ляпляса — він не знав. . . Мало того! Навіть коли б хто хотів знати як називалася його жінка, дорога Аніта, з якою в ідеальній згоді Франта прожив біля п'ять довгих, сіро-одноманітних років — він був би не сказав! Це все — там. . . В забутті. . . Родинне життя й усе те, що звалося людською мовою — щастя.

І навіть те, що вязало його з дотеперішнім життям, чеською суспільністю, цілим народом, державою, культурним світом, було на завжди похоронене. . .

Бо Франта коли вискакував із поїзду, падаючи втратив пам'ять.

Людина, що перед 34-р'юма хвилинами мала запевнене існування, розкішну каменицю, сад з двома водограями, добру Аніту, користувалася пошаною педагогів і респектом студентів — блукала по радотінських полях. . . як вигнанець, без родини, імені. . .

Можна було бачити, як он там лежав сурдут, над ровом битого шосе — капелюх; а там знов — палиця, портфель чи переломаний на двох твердий ковнірець. . .

* *

*

Своє життя Др. проф. Франта Свобода продовжував дуже звичайно й просто. Це сталося без найменшого логічного переходу.

Як надходила ніч, Франта засипляв на твердій землі під межею, на вогкій киреї лісу, завжди зданий на ласку бурхливого неба. Як скиталець, без ймення, без родини, без хати, не почувуючи, що колись він був професором,

доктором, членом Академії Наук, почесним членом багатьох гуманних інституцій — Франта Свобода.

Це тягнулося аж до п'ятниці, коли 20 червня радотінський поліцейний урядник придержав Франту на краю лісу як грався з пільною мишою. Ще того самого дня авто відвезло до одної з празьких лічниць людину без імені, без одягу, бо тільки в розірваній сорочці в одним черевиком.

* * *

А в віллі, де на входовій брамі було написано: проф. Др. Франта Свобода — сад заріс корчами диких рослин, водограї заржавіли, вже давно не виблискувалися до сонця, а по нечис-тих покоях ходила Аніта, збагачена жмутком сивого волосся. А в зимові, довгі вечорі жужчав вітер і наносив сум. . .

Протягом цілого одного року. . .

* * *

А коли минув 13 червень наступного року — вілля дістала нового господаря, бо Аніта вийшла вдруге заміж.

І життя поплило своїм руслом, приходячи до денного порядку над людьми слабої волі. . .

1932.

СИЛА СЛОВА.

(Поетові Закарпаття — присвячено.)

В пластовому таборі нічний спокій. . .
На таборовому ліжку ровдумує поет. . .
На його чолі зуб часу накарбував дві вузонькі
борозди. . .

В його житті приємностей було мало. . .
Нераз, коли він оглядався на свою вже блід-
ніючу молодість, здавалося йому, що через
ціле життя він проходив сліпо, зголоднілий і
спрагнений поміж гори солодоців і срібlistі
ріки п'яніючих вин — — —

Тепер він про це вже й перестав дума-
ти. . .

Він бачить, що його край спустошений, без
школи, без просвіти, без ясного шляху — — —
Зривався. Створив гуцульську Республіку та...
вона не встоялась. . .

Поет думав:

Всі, що стремлять до волі повинні тямити,
що другорядні справи треба усунути на другий
плян, а себе посвятити чинові — — —

Змагань до волі не здержить жадна ворожа
сила. . . Ні насильства. . . Тюрми. . . Ні вій-
ська. . .

Голос звіри:

Чи дійсно? А ти не бачив як нашим воїнам не ставало відваги й завзяття? Це цілком природнє! Відвага це — погорда смерти — — — Трусливість — це нужденне привязання до земного життя — — —

Поет:

Так! Це тому, що тут не було робітників пера, котрі мали-б своїм гарячим словом піддавати духа, закріпити до змагань — — — Навчати — — — Вести — — — Творити нових героїв — — — Мова поетів є мовою богів — — — Поезія убагороднює душі людей! Поезія рівно-ж загострює ненависть — — — Вона й обвіває ум високими ідеалами — — —

Голос звіри:

І ти знав це??

Поет:

Так! О, Закарпаття! Я вірю, що ти воскреснеш! Я одтворю завмерлу традицію — — — Я протопчу через кремень, через терня шлях. — — — Я проведу стежки через Карпати — — —

Я малюватиму героїв, що гідні лиш тоді цього величавого ймення — коли вони розуміють, що є ще цінніші речі над життя — — — Ідеали народу — За які треба дати життя —

Поет:

думав далі — — — Одтворю лицаря. Блиску-
чого в панциру золотому, з князівським шело-
мом на голові — — — Виведу його на арену —
де творить незчисленні ряди карного війська
— — — Видає накази Четам. . . Куріням. . .
Сотням. . . Полкам. . . Бригадам.

— — — Ні для ваших тисячних трупів — — —
ні для ваших мучеників помордованих по
казематах — — — для наших верховинських
голодних скелетів, ні для наших сліз і зой-
ків — — — ні для скучних дипломатичних
нот — не має серця Захід — — — Ми, коли
хочемо захити вільним життям — — — Ми
коли хочемо взятися до праці — — —

Голос зневіри: А ти?

Поет:

Я своє перо обертаю в меч обоюдний і на-
мазую їддю — — — Ним буду боротись доти —
доки сонце волі не засвітить над голодуючою
Верховиною — — —

* *

*

Над пластовим табором насупилася ніч — —
Зорі позникали, лиш чумацький шлях блід-
нів — — —

ТЕМА.

В кімнаті тиша.

Проблески сонця купаються на столі, на якому лежить рожевий лист.

Біля стола сидить мовчки Влодко.

Історія коротка — — —

Вже минув рік від памятного дня, коли Влодко дістав від невідомої авторки збірки поезій, відповідь на свій перший лист — — —

Він захоплений кристальною любовю та красою її поезій — звернувся за адресою до видавництва і — — — написав.

Минали дні — — — Влодко нетерпеливо очікував відповіді.

Сіножати вкрилися підсніжниками — — —

Каламутні води вривалися в чужі поля — — —
— нищучи зелені, надійні царини — — —
Худоба вийшла на пасовиска — — —

Як Влодко дістав листа — — —

Поетесса дякувала й кінчала: «Остаюся вдячною Вам, невідомий приятелю, за так велике врозуміння моєї так скромної творчості! Та як можна судити по Вашому листі в Вас теж криється неабиякий талант».

Він радів — — — Від цієї хвилини переписувалися — — — І не було тижня, щоб не прийшов від неї лист. Завжди такий твердий і — — — ніжний.

Одначе зчасом, коли Влодко дещо охолов — звернув увагу на те, що листи від поетесси були писані на машині — — — Тільки нерівний підпис був виведений по цілій сторінці листа, неначе дитячою, невмілою рукою — — —

Та він її оправдав — — — Лишень одне був би не простив, як була-б перестала писати зовсім — — —

В його пам'яті відтворюється, як тому тиждень дістав листа. Невідома поетесса писала: «Любий друже, милий приятелю, не можете собі вжити, як я шалено тужу за тим, щоб хоч раз в житті побачити Вас на свої очі. Але коли тільки приходить мені це на думку, так тоді я страждаю — — — Попадаю в одчай. Бо з листів я пізнала Вас добре. Ваш кристальний характер, на якому можна будувати основи ідей, плянів. І тому хотіла-б я Вас, тільки Вас, побачити. Та — — — це не може статися. Всевишній поклав між нас непроглядну ніч — — — Мряки — — —

Як це? думав собі Влодко. Які-ж мряки

можуть нас ділити? Я поїду до неї! Ні! Цього ще не можна зробити — — —

І міряв повільними кроками свою кімнату — — —

І думав — — —

Вкінці: є вихід!

Вона хоче побачити мене. Оце власне й головне. Так тоді він пішле їй свою знимку. Чейже це покищо вистане.

Влодко написав листа поетессі. Лист вийшов короткий.

Вкинув — — —

Сонце вже було велике, як вертав Влодко додому — — —

Його вява малювала новий образець: вона побачить його — — — Незадовго зустрінемося — — — І — — — працюватимем спільно словом огненным для відродження нового людства — — —

Люде минали його, кланяючися — — — та він цього не бачив. Бачив тільки одне: будучу працю разом з нею.

Минув тиждень, як прийшов лист од поетесси.

Його застав Влодко на своєму столі.

Довго держав в руках. Неначе душа предбачувала — — — Боявся одкривати — — —

Невідоме є страшне — — —

«Коханий пане», писала поетесса, Ваш останній лист зробив на мене жахливе враження.

Бодьо, мій брат, що все читає мені листи, сказав, що в листі є Ваша фотографія. Описав: людина молода, літ 25—28. З небосяжною енергією — — Постать висока — — — струнка. Обличчя овальне — — — ніс орлиний, сиві очі — — — високе чоло — — — Віє плястичність і краса — — —

Та, що мені з того??»

В цьому місці Влодко перестав читати.

«Що це має означати? Що вона собі думає?»

І знов міряв кімнату — — —

І знов думав — — —

І знов сів читати — — —

«І хоч я попрохала Бодя, щоб подав мені Вашу знимку — і хоч я її дотикала своїми пальцями, шукала тих прикмет, тих рисів — — — тієї плястичності — — — одначе надаремно. Рука не знайде того, що очі бачать —

Бо мушу Вам нарешті признатися — — —

Я не бачу! Я в п'ятнадцятому році свого життя осліпла. Даруйте мені, невідомий пане. Неповинна була я взагалі вас так довго дер-

жати в несвідомості — — — Та я хотіла хоч
раз теж прожити любов — — —

Оцей прожитий момент для майбутньої мови
творчості був конче потрібний — — —

Бажаю Вам — — —

Влодко не докінчив читати листа.

І так як він був, разом з ковертою вкинув
його до горючого вогня в печі. І опісля він
ніколи не знав в житті останніх слів листа —
А була ще одна сторінка — — —

Влодко журився — — — Так скоро урвалась
та мальовнича смуга його споминів. Його мрії
в майбутність — — —

Минув місяць — — —

Влодко, сидячи при згашеному світлі дня,
в своїй самотній кімнатці сказав: Для поетеси
ці прожиті моменти можуть бути темою для
творчості — — — Та для мене — ні!

Це було під глуху осінь коли вже зівянули
хризантеми. Одцвіла й зблідла під холодний,
блакитний ранок квітка — віри. І стало сумно.
Її платки вже не відбивали усміху від сонця,
але тихо й повільно спадали на місцями вже
білий покров — — —

А два серця билися дальше — — —

ЖИТТЯ Й ЛІТЕРАТУРА.

Густо сині мряки прикрили село. Де-не-де світили. Надходила спокійна ніч.

Було нас трьох в одвідинах у нашого колишнього приятеля, який повернувся з Америки і на нашу честь гостив нас пахучим медом в домішкою більшої й меншої дози горілки. Було це в країні небагатій, одуреній політиками, музикантами і циганами.

По пізнім обіді, приготованому знаменито, сиділи ми мовчки, покурюючи різні тютюни та пили горілку з медом. Абстиненти пили самий мед. Я, що може пив найбільше за всіх, слідкував ліниво хатню обстановку, дивився, як блищать багатий посуд та мистецькі меблі з магоньового дерева. Родилися почуття, які мене примирювали хоч на ту хвилину із проклятушим світом — позатим панував спокій в наших душах.

Нашу мовчанку час од часу переривав мій сусід Палатів, що ставив господареві дому свої, часами дуже влізливі і образуючі запитання. Коли той не розумів, або не хотів відповідати, Палатів ставив ще раз настирливо запит і доти турбував його, доки не дістав своєї

відповіді. Це-ж не диво — Палатів був письменником.

— Ти так багато тинявся світами. . . «чи не мав ти жадної пригоди на суші, чи на морі, щоб нам її розповісти?»

— «Тепер пригод — зачав господар — буває менше, а ті що по книжках бувають — вони в більшості витворені буйною уявою письменників — от наприклад таких як ти. Тепер пригод буває менше, як це може бувало колись. Але коли вже що станеться, скажімо на морі то довго-довго заривається до людської пам'яті і муляє там, гризе і ніколи вже не бажаєте собі, щоб подібне повторилося».

Господар дому, Товтен Юра, високий, здоровий чоловік — замовк. Видно було, що він багато гіркого прожив за двадцять років свого побуту в Америці. Тільки не любив багато розказувати. Мед з горілкою вже зачав свою невдячну працю, і видно було що господар наш захвилювався, нерви пробудилися і от-от раптом вибухне вулкан споминів і залле нас лявиною. — Давно ми знали його, як були разом малими дітьми і мали свої спільні спомини. Сьогодні він, господар дому, наш гоститель,

Товтен Юра, вертає до нас старий, на пів лисий чоловік, з грошима і пригодами.

— Ну так розкажи-ж нам де що? — настоював Палатів.

— Знаєте Ви, що я як тільки виїхав — оженився?

— Ні!

— Оце цікаво!

— Розкажуй!

— Оженився я з жінкою, яка походила з Угорщини. Мадяркою була. І ми мали сина. Миколою назвали. Не можучи слухати пестливих слів «Мікльоуш» — сина оддав я до школи в Англію, бо й сам думав, що внидовзі туди переїду з дружиною. Минали роки. Я важко працював, але всеж-таки переїхати до Англії не міг, бо не сила було стільки придбати грошей, щоб там жити.

Господар перестав. Обернулася картка записника. Палатів записував.

— Настав момент, коли я всів до корабля. Їхав я і шалено тишився, що завтра зустріну свого сина Миколу. Корабель, нажаль, названий «Верітас» похитувався Атлантиком і ніс мене до берегів Великої Британії, де на побережжя, до пристані, не пригадую як звалася,

— мав вийти син. Маленького його я вислав від себе. Моя жінка ненавиділа сина, бо не був Мадяр. І коли мав тільки чотири роки, мусів йти до пансіону в Оксфорді. Ми мало переписувалися. Від часу нашої розлуки проминуло дванадцять років. . .

Налляв чаші й продовжував: —

— Друзі, не можете собі представити: дванадцять років! Як це довго. . . І яка-ж приємність безмежних розмірів наповнила моє серце підчас подорожі. А більше дітей моя жінка до дому мені не дала. Потім втекла в офіцером американської маринарки. Мені нічого не лишилося — тільки єдиний син.

Господар наш похилив голову. Сум огорнув закутини душі. Я ще раз піддав: що це зовсім по жіночому. Моя жінка теж звіялася.

— Тому зустріч моя була для мене такою важливою. Важливіша за всі гроші, які я працював за 20 років в копальні вугля по американських шахтах не забезпечених од нещастя, як це в Європі. От там завалилася стіна — десятки жертв. Нераз йшов з думкою, що додому не поверну. Отже, залишився я сам, нездібний працювати, маю зломану ногу і нездібний жити вдруге. Єдиною потіхою для мене за-

лишився мені був син. І згадки в часів любові та нерозважної молодості приходили на думку.

— Мав ти де-коли його фотографію в пансіону? — запитав я.

— Так. Прислав мені свою фотографію, як скінчив колледж в Оксфорді. А був такий гарний, з високим чолом, з такими малими очкама, хоч просто малюй по студіях мистецьких, як взір краси.

Господар підійшов до скрині й витягнув жмут карток, листів та фотографій. Вибрав одну фотографію на твердому картоні й поклав перед нами.

— Оце мій син!

— Гарний!

— Вдався в батька!

— От гордитимешся, як прийде!

— Погуляєш на його весіллі!

— Що? — вирвалося диким голосом у нашого господаря. — Й ти такий мій друг? І зачав бігати нервово по кімнаті, як божевільний. Час-од-часу закривав руками очі, то одною гладив розпалене чоло.

— Ну залиш це! Розказуй далі!

— Чом ти такий неспокійний? Мати-ж такого сина треба тільки радіти.

— Важко було мені їхати, — говорив господар далі. День здавався мені таким дуже довгим, глядів я завзято на море. Ранок був чудовий. Ясно-голуба облога неба зливалася на обрії з безкраім морем. А корабель наш плів гладко, як авто по асфальті. Деколи сопів та поров суворо прозорі води незглибимого океана. Я дивився на море й думав. О-ох, який приятель океан, хотів би я кинутися в його синяві обійми і забути на думи навісні. Так сильно притягала мене морська краса. Забув я на те, що майже кожний день вичитував в англійських новинках, що це саме море ховає в собі людей, золото, цілі кораблі, літаки на те, щоб не повернути цього вже ніколи із свого дна. Аж пізніше родилися нові передчуття. І цей океан здався мені молохом, якому рівного не має на світі. В мене зродилася до його страшна ненависть. Ох, друзі, друзі мої. . . Моя ненависть мала психологічний підклад. Прочуття батька! Мені неначе щось щептало: це безкрає моря — твоя загибель.

Господар випив з нами ще по чарці, обтер горячкою напухлі уста.

— Чого-ж ти так посумнів? Мати такого сина, мати стільки цікавих переживань, мати

мошонку отих чарівних долярів — це неабияка розкіш. . . Успокоював його Палатів, що мав вже по журналах видрукуваних, де-кільки оповідань і готовив нову, першу свою повість з життя бідного люду. — Ми завважували, що це, що говорив Палатів, спричинювало неймовірні болі нашому господареві. Його брали дивні корчі. Тримався за серце, за голову.

— Кажі, Юро! Розкажуй далі! — всі ми благали його, щоб заощадив нам часу.

— Дорогі мої приятелі. Коли доїжджав я до берегів Англії, на розбурханих хвилях моря побачив жахливий образ. В суміш пливали людські тіла, дошки, кусні корабля. Мене заморозило. Нагнувся я через корабельне поруччя, опер міцно ноги о палубу і, розглядав. Мені підшіптував невідомий голос: дивись, може впізнаєш його. І, — ні не можу кінчати!

Всі ми просили, щоб розказував. Палатів доказував, що його оповідання не буде закінчене. Але з нашим господарем було погано. І хоч всі ми були підхмелені — то всеж таки ми аж тепер зрозуміли, що там на морі пригодилося йому велике нещастя. Опісля завважив я, що Юра приїхав сам без сина. Не булоб такого батька, щоб залишив дитину свою по укін-

ченні школи в чужому краю. Тут щось в тайною!

— Перехилений через поруччя побачив я на рівній, блискучій, чистій як матове скло, поверхні моря — обличчя свого сина. Таке саме, як на онцій фотографії.

Ми пили далі. Господар дому пив, пив і пив. Без перестанку. Хотів залити свої болючі почування, розбурхані в цей мент, як Атлантійський океан, що поглинув в своїх шелепах його єдиного сина Миколу. Єдиний спомин, на старі роки в молодечих мрії.

— Кричав я за ним. Миколко! Але це було вже надаремно. Він неначе на очах моїх пухнув і обернувся за якийсь час лицем до морської води. Я ще довго не вірив. Навіть не вірив тоді, коли прочитав про це в часописах. Так! Але це правда. Корабель Аполло, яким виїхав в пристані мій син Микола, щоб зустрінути мене серед моря — розбився об підводну скелю і всі, що їхали разом з корабельною прислугою потонули на дні ненаситного Атлантику.

Лямпа горіла ясным світлом. Обличчя наші червоніли, господар сидів без руху і з його руки висунулася фотографія його сина — впала на долівку.

* * *

Розходилися ми з неприємним враженням, розуміючи аж тепер чому так болюче впливали на нашого господаря наші запити, що до його сина. Залишатись довше ніхто з нас не думав. Хоч тепер треба булоб остати. Своїм одяганням збудили ми із задуми Товтена.

— Заждіть друзі! Не сержуся на вас! Скликав я вас на те, щоб сказати про своє рішення. Весь свій маєток я хочу посвятити для України. Не маю нікого окрім вас трьох приятелів. Єдине буду мати задоволення, коли мої доляри підуть на боротьбу за високу національну ідею. Не має мойого сина, який мав з них жити — хай живе наша Мати!

Палатів радів і дорогою розказував, що його оповідання напевно буде видруковане товстими літерами і часописи передрукуюватимуть, бо воно варто цього. Ніхто йому не відповідав. Слова губилися у пільмі.

Село спало. Не знало ще, якого великого борця за ідеал має у себе.

Березень, 1935.

МІСТЕРІЇ.

Бистра, як кожне інше село на Закарпатській Україні. Стояло воно самотнє, як недбало розкидані голубники в долині на великанській долоні. Там, де невмолимий, північний, холодний вітер вигравав на струнких соснах широкого карпатського ліса гомінку пісню горя, там, де над верхами Бескидів розложилося своєю ніжною блакитю безконечне небо, там в судорогах лєтарґу корчилося село Бистра над потоком Бистрий. Виросло всно в давнині по обох берегах потока, як гриби по дощі. Нічим воно не було замітне. Таке село як і багато інших на Верховині.

Зкраю села в малій хатині з покривленим хребтом, живе й батько покривлений, мати глуха, сивий дідо з гулею на шиї й бабуня, викладачка погоди зо старого, замазаного сонника й з ревматизму в своїх ногах. І не тільки старі покривлені; й діти в такими. Пятеро малих дітей! У кожного якась хиба природи. Всі вони, раз на день, товпляться над одною щербатою, в трикутник, мискою, зробленою з глини, повною (а часами ні) — бульби. Їдять швидко, щоб кожне зіло найбільше. А до того

діти одно від другого позичають ложку; одно їсть, тоді друге чекає. За чергою.

Так то є в родині Митра Васинчука, сивого, як кисле молоко, діда. Колись — не тямить він вже добре тої дати — поклав сам із майстром із Марамарощини оцю свою, скривлену тепер «гайта», хижу, що вже од кількох років при сильнішому подуві вітру колихається як корабель Ноя за потопу світа.

— Ой, небого, не довге тобі життя судилося — ходячи по повітрі й підпираючися дрючком, пророкує своєму жилищі Митро Васинчук.

В тій хижі він оженився, в ній поженилися й його діти, і внучка з неї вийшла на друге село, до Ставного, зам'ж. Біля нього, в одній комнаті притулилося на двох постелях вісім осіб! Він девятий. Його внуки бідні. Однаково бідні, як в цілому селі Бистра. А родяться в селі неначе на мастках великих, без ліку. Чим більше нужди, чим тяжче жити стає людям — тим більше дітей. А коли виростуть, декотрі беруть полотняну тайстру та ідуть у світ за очі шукати кращого життя. Шукати хліба.

Васинчук ходить і думає. Он, в його сусіди Параньки всі діти покривлені. На руки й на ноги. Ні ходити, ні робити! В хаті панує хво-

робливе божевілля. Написати б на воротах: «Не вступайте! Пекло!». В Параньки од трьох поколінь тягнуться познаки родинного ідіотства й корчаться у вузьких порах душі. Нічого не вміють думати! Сидять од рана до вечора на заломаній призбі, чи дивляться в діраве вікно. Тільки стара Василиха Паранька вміє дещо з сільського куховарства й не дає загинути родині паралітиків.

Ось про те думав Васинчук, сам горбата, покривлена людина. В цю хвилину Васинчук видавався голосним протестом проти всіх цих розкошів, що насадила й піклувалася ними природа. Довкола чарівна краса — а люде прокажені: на зверх і до глибин душі.

— І Бог їх держить за яку покуту?

Не находив розвязки Васинчук.

* *

*

Ранок, на Верховині був сивий, попелястий. Як над морем. Довкола горбика в мряках, неначе в куряві, відкрилася плястика ясних од вапна будов села Бистра. На городах працювали. Рили землю, садили ранні крumpплі-американки, цибулю та іншу городовину.

Зима цього року тягнулася довга, сіра й кру-

та. Снігом були засипані гори, шляхи. Замуровані вікна — не пропускали світла до хат. Ціла родина товклася без обуви, вдома. Билися, сварилися, калічали себе одним ножом. Тим самим, що його старий Васинчук купив ще, коли був на відпусті в Ужгороді, перед дев'ятьдесятьма роками.

Весною оддихнули. Тільки як повіяв теплий вітер і зачало текти по шибках, старий Васинчук клякнув на обидва коліна перед образом чудотворного Миколи й дванадцять поклонів товк своїм старим чолом об долівку та молитвою дякував Всевишнього за милосердя. Половина родини могла розійтися в свояси.

Та й літо було дощаве. Часами, як тільки знеохотиться падати дощ, родина йшла на поле, в город і в село. А коли погода мінялася й на найвищому ґруні зявлялося сонце, діти Васинчука та діти з цілого села, в одній грубій сорочці, заялозеній як дьоготь, вибігали з вереском гратися над потік; ставити греблю й мтинок.

— О, вже буде красно.

І знову дощ. Ціле літо було холодне. Ціле літо з малими перестанками падав дощ. І люде свої весняні праці в полі могли виконати аж у середині літа.

Сьогодні, в цей сірий попелястий ранок, Васинчук заглянув до ями, де тримав бульбу. Одкрив дверцята, сплетені з пшеничної соломи та заломив руки: яма була майже порожня. Зійшов в долину, перебрав решту бульби од кільців і набрав цілий мішок. Це ще минулорічна. Цьогорічну щойно садять. Мішок взяв на плечі та заніс до хати. В ямі не залишив ні одної бульби. А в stodолі ані стебелинки соломи Ані вязки сіна. В коморі ані зерна збіжжя. Все, що цього року зібрав — на пни продав. Не тут це родилося, в Ставному має Васинчук ленту поля.

* *

*

Бліда тривога, тихо, нечутно, м'яким крилом нічної зловіщої птиці, надлетіла знад верхів Карпат і сіла на бережку хрустального потічка в селі Бистра.

Надійшла осінь. Не висихало болото, не могли селяне зібрати плодів із землі. Неначе темна ніч володіла осінь над селом, закриваючи туманом життя Бистрої, працю на полі та в лісі.

В хаті Митра Васинчука, як і в цілому селі Бистра заганяли біду крumpлями, величини

ліскових орішків, та вівсяним хлібом. А обличчя паленкою барвили.

Куди мав піти ґазда, коли він хотів втекти з хати й не чути та не бачити біди? Не бачити дітей, що корчаться біля холодної печі? Не чути плачу немовлят, коли маминого молока не стає? Не чути, як голодна худоба ричить? Куди йдуть старий Митро Васинчук із сином Іваном? Куди правцюють всі ґазди з села Бистрої?

Туди, де сміється пекольним сміхом клята жидівка, де дають на довг та підсміхаються, як би мали велику радість з того. До — корчми жида Вайса.

В селі панував страшний демон п'янства й руйнував царини, хижі. А побіч того село нищили податки. Йшли люди в жєбри.

— Екзекутор забрав у Продана свиню.

— У Варенки останній покровець, яким накривалося троє дітей.

— Молодого Шибенюка закували жандарми, бо побив нотаря.

— Васинчукові екзекутор забрав за податє останній міх бульби, що стояв в сінях. Єдиний маєток девятичленної родини.

Біда в Бистрій. Біда на Верховині.

* * *

На Святу Марію було це.

Сплячі, зморені постаті, з твердими доло-
нями та бедрами, сиділи — як кожний день —
в корчмі Вайса. Сиділи при паленці, зівали,
кричали, сварилися в сумерках нафтової лампи
в хмарах диму. Сиділи тіні тих, що ними ко-
лись були. Не можна було вже добачити в них
тіві сили, що зривалася до бою з кам'яними
скелями, у бутинах, з великанськими століт-
німи смереками. Минулося. Два роки голо-
дують. Червоні, грубі, поранені од вітру уста
підспівували прості мелодії верховинських пі-
сень.

— А в мене ексектор вчора із свічкою шу-
кав, щоб міг забрати за подать, яку я ще їм
не заплатив за минулий рік; і нічого сеґень
не знайшов.

Ґриґа казав це так байдужим тоном, нена-
чебто не в нього був ексектор.

Інші знали Ґриґу. На момент в корчмі затих-
ло. Думали над долею Ґриґи. В нього повмі-
рали всі на тиф. Попродав він все рухоме й
нерухоме майно. Сьогодні як новонароджений.
А пив на конто сусіди.

Старий Васинчук стукнув об стіл і вийшов
на середину корчми та випростувався, як ні-

коли. Хотів не показати присутнім поломаний хребет. Його гуля під шисю вже виросла на величину дині. Селяни твердо мовчали. З тупою резигнацією дивилися на двері, окуті бляхою, на стіни, на жидівку і на лампу, що навколо неї літали дві нетлі. Син Васинчук, Іван, дивувався, що його батько хоче говорити. —

— Газдовія! — прорізав масивний сумерк корчми голос старого Васинчука. — Земля обурена! На нас з неба впала зараза. Наш цвинтар вривався ген-ген далеко в людські царини. Опустіли хати. Газдовія, гинемо!!! Газдовія, езекутор в мене забрав останній міх крумплів. Надходить зима, Що їсти?! Голод. Гинемо!

Васинчук відійшов на своє місце та сів.

Жидівка цокала склянками неначе б грала в орхестрі на цимбалах. Точила пиво, наливала паленку й вино. Рахувала склянки й чарки та писала довги. Крейдою на дверях і в маленьких зшитках. Там довги цілого села. Нічого не боїться жид. Це газди, що мають ще землю. Коб тільки по більше пили. Йй нічого до того, що говорив Васинчук. Хай говорить. Багато мудрого його голова не видумає в отупінні паленкою.

Ніч надходила. Газдовія розходилися домів, з похиленими, важкими головами.

* *

*

Тиф немилосердно забірав жертву за жертвою. Кожного дня, в супроводі совісного священника, що ходив даром пішки з сусіднього села, йшов церковний провід і відпроваджував на останній спочинок того чи іншого мешканця Бистрої.

Васинчук, роздумуючи, вийшов повільно з своєї хати, підпираючися палицею, перейшов вздовж села, потім над Бистрим потоком і вийшов аж під верховянський ліс. Пристанув там, де був ліс розколений грубим щитом скелі і де цвіла між купами дрібного каміння гарна квітка — фізаліс.

Біля корча фізаліс прнсів на відривковій скелі старий дід Васинчук. Він найстарший чоловік в селі. До нього приходять люди радитися, що їм робити. В селі тиф. Люди чекають його поради. Він мусить її дати.

Дідо Васинчук думав. І згадав, як то він, будучи на проповідях єпископа, чув, що той казав про одного короля, славного на всі землі, що жив у давних часах і запалив був місто;

а сам радісно приглядався, як воно горить. Він тямить це. Всі проповіді єпископа тямить добре.

Дідо прибіг до дому. Одягнув нову сорочку, до всіх членів родини підсміхнувся, як це робив тоді, коли був у його хаті добробут, і вийшов.

• * *
*

Над Бистрою настала ніч. В хатах не світили.

Дідо Васинчук дійшов до крайньої хати в селі від ліса. Жила там, викинена з сусідного села, вдова, що їй вийт подарував землянку; вона там проживала з двома малолітніми, нехрещеними дітьми. Дідо тихо підтягнув своє старече тіло під двері й приклав вухо до діри в стіні, де буває засува. З хати доходило хропіння. Васинчук пішов за хату, витягнув із кишені сірники засвітив, підніс до стріхи. Зробив це саме під хатою Іриги, і під своєю хатою з другого кінця села. А потім вийшов понад село та дивився, як огненні язики переганяли один одного та обіймали бідні хати в свої обійми.

За хвилину почалися зойки, крики, плач.

А старий Васинчук, стодесятилітній дід, найстарший чоловік в селі дивився, як Нерон на палаючий Рим, і любувався полумінням рідного села Бистра.

— Не буде тифу! Завтра тиф відійде з огнем!

А з огнем відійде на той світ багато людей і забудуть клопоти буденні.

ГЕРОЇЧНА ПОСТАТЬ.

(Із циклю «Батько».)

На тюремному подвірі вибудували ешафот. На ньому мали повісити Богдана Осипчука. На подвіря зачали сходитися запрошені адміністрацією тюрми — гості. Вязнів із тих келій, що їх вікна були до цього боку подвіря, де має відбутися екзакуція — випровадили до інших келій, щоб не бачили.

Кат, що приїхав ще вчора з вечора, інкоґніто, одягнув рукавиці й маску. Начальник тюрми, рослий, високий, здоровий, як вигодоване паця сільського дуки, — проходжувався по коридорі. Його тільки в таких хвилинах можна бачити. Інакше він не показується нікому з-поза тюремних брам. Тюремна сторожа поодягалася в святочний одяг. Бо цеж велике свято в тюрмі. Неначе Великдень для мира людського.

Навіть поміщикам кухні в цей день подавали нові чисті білі шапочки. В тюрмі примусовий спокій. Ключники в кожній келії, за його порушення загрозили покаранням. Біля вязня, що за хвилину мав бути повішений, зійшлися батьки, родина й знайомі, що не

боялися переслідувань. Хто як вмів так розраджував Богдана. Говорили про марноту земського життя. Про щастя, що чекає його на другому світі. Про все.

Богданові цього й не треба було говорити. Він держався гордо. По ньому не було пізнати, що за десять хвилин, він покине цей світ, за те, що хотів жити в своїй батьківщині.

А батько його, що його виховав, як пристойло вірному жовнірові батьківщини, спокійно вислухав, що говорять інші, сам хотів тільки на прощання сказати кілька слів. Узяв сина попід руку й у супроводі священника — вийшли на подвіря.

Трагічна хвилинка.

— «Сину, ти моя кров. Я твій батько. Я з тобою. Держися гідно, не принеси сорому нам. Не зрадь до смерти нікого зо своїх товаришів. Ти гинеш за Високу Ідею, що за неї варта згинути. Іди на смерть і скажи катам у вічі, що вже не довго їм втішатися насиллям на нашій землі».

Родина, знайомі — плакали.

Батько з сином, по військовому, подали собі руки. Батько, виконуючи як слід свій обов'язок, схилився й поцілував сина в чоло.

А кат наклав на шию шнур, оглянений знавцями, з запевненням до вжитку, намащений смердячим воском і — «які слабі ви і німечні в своїй державі, що я був для вас небезпечним. Як сердечно сміюся я з вас. Проте житиме революція! Пянітиме вашою кров'ю! Хай живе Україна!» — рознеслися слова по тюремному подвірі.

Видержав Богдан. Протягом тортурного слідства — не заломався. Протягом років тюрми — не зрадив. Додержав тон революціонера до смерті. Із присутніх дехто зомлів. Дехто тішився, що одним числом менше боввика.

А батько схилився тільки. Він теж терпів, може більше, як інші. Але тільки його терпіння були багато тяжшими. Терпів тому, що тепер, у цей момент не можна помстити неповинну смерть сина.

* *
*

Ряд революціонерів доповнився ще того дня новим боввиком у підпіллі, батьком Богдана, Миколою Осипчуком.

1934.

РУТЕНЕЦЬ.

(Із циклю «Батько».)

Знад обрію Карпатських гір вийшло вже давно пишно-рожеве сонце. Розглянулося здивовано по всіх усюдах і звільна, поважно посувалася по небесному просторі. Із невимовних радощів виспівувало птацтво. Розгортав свої дужі крила весняний день.

Ми розмовляли. Цебто власник дому й я. Було це на одвідинах, в непривітній чужині.

Пилипчук не був ще старий, але вже на його лобі поширювалася більша площа лисини. Ось він оповідає, що ще в 1915 році «улаштувався». Під цим розумів здобуття кусника хліба. В тому році й оженився. З чужинкою, розуміється, бо це було на чужині. Масток збірив. (Я подумав: як це так, що душа й уха Пилипчука не чули скорострільного вогня на арені змагань за волю рідного краю).

Оповідання його переривала маленька жінка, що приносила для гостя, цебто для мене, чай із солодощами. Говорила вона дуже швидко, а то й незрозумілою для мене мовою.

— Із нею — продовжував власник дому — маю я трое дітей. Найстарша наша донечка

на четвертому році учительської семінарії, молодша практикує на урядничку пошти, а цей (вказав на малого шибеника, з блискучими очима, що завзято ставив домики з клоцків на веранді) синок — це моя потіха.

— А скажіть мені — перебив я йому — чи вони виховані в українському патріотичному дусі? Чи дасте їм в руку нашу книжку й газету? Чи готуєте їх для України? Вважайте, що колись, а ця хвиля може бути навіть недалеко, вони придадуться до будови нашого збірного житла. . .

Я ставив ці питання, хоч уже знав, що його діти не вміють читати кирилицю (але мали нагоду вивчити), що батько їхній ніколи не давав їм до рук ніякої української книжки, а що більше навіть ніколи не пригадував їм, що він українець.

— Що? Мої діти? — неначе збудився зо сну, спитав Пилипчук.

Розмова перервалася. Із веранди прибіг його синок і мовою матері сказав, щоб батько пішов принести яблук для гостя, що їх приготвила мати.

Хоч я дякував, він пішов по них.

Комната, що в ній я находився, була про-

стора. З вікна видно було Бабину гору; на ній де-не-де лежав ще сніг. В куті комнати спав рояль, а блискучий, золотом обрамований канделябр додавав поважного старосвітського вигляду. Над канапою, критою дорогою матерією, висів товстий, взорами багатий коберець. Взагалі вже зо зверхнього вигляду помешкання видно було достаток його власника.

Опісля я говорив ще з іншими членами родини. Рідної мови, окрім батька (передвоєнна граматика Огоновського!), ніхто не знав і не намагався навіть її пізнати.

* *

*

Пилипчук запровадив мене в садок, щоб показати мені все його надбаня.

— Ось так бачите, мій друже, що могли ми зробити, те зробили. Выростили своїх дітей, придбали невеличкий масток, ну й тим наша роля в житті кінчається.

— Як? Ви думаєте, що тим ваша роля закінчена? Аджеж Ви навіть не вдихнули вашим дітям нічого рідного! Вони ж виховалися в чужому оточенні, в чужій школі, в чужому національному дусі й для нашого народу вони тепер чужі! Ваші діти це втрачені скарби укра-

їнської нації. Чи мають вони таки остаточно пропасти?

Пилипчук скривив своє обличчя. Може подумав глибше над сказаним, а може й посміхався. Та коли я йому став говорити далі про Україну, він глибоко відхнув та склонив голову над столиком в альтанці, де ми находилися.

— Україна?. . Хіба Україна принесе мені осьте, що я тут маю?

* *
*

Холодно ми розійшлися. Того холоду навіть не усунула його обіцянка, що бодай від тепер надумається інакше виховати свого сина.

Я йшов і думав над цією гостиною. Думав, що в тому часі «Лицарі абсурду» спалюють свою молодість, щоб краще жилося всяким «Пилипчукам».

Журчала вода, спадаючи з греблі. Вже зорі підсміхалися. Кассіопея й Сирій іронічно підморгували до місяця. І мільярди їх менших і більших освітили небо, як свічки церковний олтар.

Чи й вони дбають тільки про свій блиск? Чи може служити для того, щоб другим була користь? . .

СОЛОЧИНСЬКИЙ ВОВК.

I.

Довкола, неначе мертвою, стала на момент природа. Недалеко плюскотіла гірська річка Пінія. Сонце, мов відблиск огненної полуміни — кинуло колористі пасма на поля, дерева, на грабовий і березовий ліси, на верх Малої Ясенуки та на солочинські хати, криті соломою і бляхою.

Небо віщувало страшну громовицю.

Дімонштайн все ще стояв на тому самому місці, як божевільний. Глядів у далечінь, стояв, як в землю вритий біля своєї хати, в якій прожив разом з дружиною більше трьох десятків років.

Недалеко витікало джерело води, власність Мермельштайна, великого багача. — Дімонштайн служив у маєтку Мермельштайна за економа, чи просто завідувача пасовищ луку і двох джерел мінеральної води.

Дімонштайн був колись молодим, вмів працювати і думати! Бо і треба було. Колись цю воду вивозили до Мадярщини. . . Був добробут, був заробіток. Ще й який! Фляшки й

фляшки, сила фляшок! Вози й вози, сила возів! Був рух. Мермельштайн багатів. Дімонштайн розживався.

Кордони тепер даються відчутти великим підприємцям. Неначе залізними кліщами стиснені за горло фабриканти Закарпатської України.

Стояв Дімонштайн. Його тінь падала довгою смугою на царини. Проходила через бульбу, пшеницю і зникала в зеленому садку. Сива борода, розвіювана вітром з півночі, додавала йому старости, а суковата палиця в руках, з якою він ніколи не розлучався, одважності. Бо-ж в дійсності він, Вольф Дімонштайн, був як на жида дуже одважною людиною. В селі Солочині ніхто його інакше не називав, як тільки «Вовком». Він про це знав. Зі злости не один йому це до очей казав.

Не ті часи!

Накриття мінеральних вод розгнило. Дахом протікала вода. Он вже видно було, як ломляться на очах підпори. Занечищуються джерела. Нема вже так, як колись: взяв до рук рискаль, лопату і відро, викинув глину, вичерпав воду, — і джерело, як золото! . .

Сум на хуторі Мермельштайна.

На шляху і стежках, що вели до джерел, пишався грубий спорищ. Кількалітня, совісна праця природи — занесла полин, будяччя і буряни. Гладкі камені, на яких колись відпочивали мадярські пани, що возили старого Вольфа Дімонштайна бистролетними автами — мохом поросли.

Мохом поросли часи.

II.

Сьогодні Дімонштайн рішився піти на одно важливе для нього діло. Розгнуждав свою здержаність. Довго приготувався до цього. І коли вийшов зо своєї хати, не забув доторкнутися цілою, правою рукою до заповідей Єгови, замурованих на одвірку, щоб йому пощастило в його замірах. Щоб його жидівський Бог — допоміг йому.

Хотів помститися! Дико помститися. А він славився неабиякою мстивістю.

Його мала внучка прибігла до нього і шепнула:

— Дідо! Туряниця йде!

Дімонштайн пристанув перед порогом і, ніби не чуючи, сказав, щоб йшла за коровами.

Нараз Дімонштайн страшно зблід. Але все-таки стиснув правою рукою свою палицю і, як на диво, проходячи, не кричав сьогодні на пастухів, за те, що їхня марга паслася на його команиці*), а хлопці вицабанилися на найкращу грушку. . . Який добрий днесь Вовк — думали хлопці. Ой, сказавби він їм, коли б не Туряниця! Сьогодні всіх Дімонштайн залишить, тільки Туряницю не пощадить! Цього ніяк!

«Я, або він!» — думав.

А сонце заходило, як ще ніколи. Заграва чарівним пасмом окрасила овид, низи й основу неба. . . А над полонинами, гураганом, свавільно бушуючи, надходили орнаментально вирізьблені хмари — пригнані теплим вітром. Сонце цілувало колосисті жита і пшеницю, що чекали женця. На горах Малої Ясенуки пастухи зганяли корови і свою вечірню пісню затуляли в унісон, що аж в Солочині мелодія розлягалася й одбизалася об обросле та опустіле обійстя Дімонштайна. В церкві новий дзвін бив об криси і смутно повтаряв вечірню молитву за місцевим пан-отцем. Як казка! А Дімонштайн і сьогодні, як і ціле життя своє, цього

*) конющині.

ніяк не запримітив. Він хотів тільки помститися над Василем Туряницею! Він, в якого ласки запобігало колись ціле село — не сміє бути обидженим.

* *

*

Василь Туряниця, нічого не прочуваючи, зійшов сходами, які колись сам помагав будувати, в долину, виняв заткавку зо свого деміжону і підставив під джерело мінеральної води. І тільки, як наповнилася його бутля вщерть — Василь зненацька дістав тяжкий удар по голові. Це Дімонштайн своєю дубовою палицею, з мосяжним краєвидом Будупешту, почаствував Туряницю.

Підігнулися коліна і Туряниця присів зомлілий. Жид вискочив нагору і без капелюха, якого залишив в долині, зле почувався. Жмут заосталого волосся на голові спустився на чоло. Правдивий хазарин з половецьких пустарів.

— Не дам тобі води! Йди геть! Жіване*)
один — несамовито репетував.

Злетів знову в долину, насадив на голу голову ярмурку і палицею розбив деміжон.

*) батяр — злодій (мадь).

Це сталося в одному моменті. Грубе скло деміжону розлетілося по цементованій долівці й великий кусник вдарив Василя Туряницю в обличчя і там напів зарився. Між оком і ухом протекла закипіла кров. Скло розтяло глибоку рану. Більшу, як п'ять сантиметрів. Закривалося обличчя, долівка і руки. Око забігло мясом і скипілою кровю.

— Не даси мені води? А цілому селові чому давш?! Ти сатано одна!

— Тобі не дам, бо ти мені не хотів продати маленьку вязку сіна, коли мені треба було нагодувати корову, як отелилася в переджинку.

Василь витягнув скло, обмив мінеральною водою рану і коли побачив, що витікає так багато крові, не зміг запанувати над собою. Вилетів нагору. Стали один наперед другого. Сивий старий жид і молодий, здоровий селянин.

Василь Туряниця славився великою силою. І парубки з його села не раз просили його з собою, коли йшли на танці до Павлова, Оленьова, Плоского, чи навіть до Голубинного і Поляни. І він завзято боронив славу рідного села. Ніхто, ніколи не посмів зачепити того парубка з села Солочина, який купив за чарку паленки побратимство старшого парубоцтва. На сторожі

цих прав стояв незмінно Василь Туряниця. Але коли оженився, його сила минала, як це завжди буває, і молодші парубки в Солочині зачали забувати, що Василь Туряниця мігби й тепер їх оборонити в тяжких хвилинах.

— Оце тобі, жиде, за деміжон!

І дві сильні, запрацьовані на чорній землі, руки вхопили Дімонштайна і кинули ним об цементову долівку. По порожній будові пішла луна. Думалося, що голова Вольфа зробить діру в спорохнявілій підвалині. Але нічого не сталося, тільки одна дошка, не чуючи за собою великої сили опертя, впала згори і розкололася на долівці.

— Оце тобі жиде, за твою собачу палицю, яка на невластиве попала місце.

І Василь скочив здоровими колінами на груди Вольфа. Стиснуло віддих, заскрипіло в горлянці.

Жид зажмури́в очі й лежав, як мертвий.

Василь, як скажений звір, звивався біля Вовка.

Ще тільки бракував один момент на те, щоб в Голубинному на окопищі викопали, законом жидівським призначену, не дуже глибоку яму, і в тайні перед христіянами булиб похоронили співвизнавці Вольфа Дімонштайна. Жидівський

каменотіс і грабар були б заробили кілька мірок збіжжя.

Сталося інакше.

Василь Туряниця поводився досить необережно з Вовком. Довіряючи своїй силі, він був певний своєї перемоги. І в тій хвилині, коли Василь тою рукою, якою закривав уста Вольфові, щоб часами старий не прикликав кого на поміч, хотів швидко виняти з кишені свого славнозвісного, сталевого ножа, — Дімонштайн несамовитим голосом закричав:

— Ріфке! . . . Мойше! . . . Ге . . . еевалт . . . !

За хвилину на крик прибігла його дружина. Спочила на Василя і так сильно біла його ломакою, що він мусів встати з Дімонштайна і боронитися перед сухореброю жидівкою.

— Ах ти стерво прокляте! — вицідив крізь зуби Василь. З лютістю вхопив жидівку за шию, але нічого їй не зробив. Вона вже була дуже стара. Тільки зломив її ліву ногу, якою зачепила об руру, і ребро.

Позбігалися люди. Одні вертали з праці, другі прийшли несподівано по воду. Василь, хочачи-не-хочачи, мусів уступити з побовища... Поміж людьми проходив, як закутий кайданами лев повз дике стадо безсильних звірят.

III.

Ця нещаслива подія над мінеральною водою сталася якраз в найбільше свято. З п'ятниці на суботу.

І нераз, коли Вольф Дімонштайн мав добрий настрій і розказував про це добрим знайомим, яких мав дуже мало, то стократ каювся, що це вчинив. Це тільки єдина помилка сталася в його дотеперішньому житті! Не повинен він був думати про помсту над Василем Туряницею у велике свято. Інакше все булоб гаразд. Тільки ота субота.

* *

*

Западала глуха ніч. Вольф не зміг спокійно вислуховувати, як в кімнаті плакала і зойкала його жінка. Не терпів цього! О, він сам, хоч був нераз в більш страшних і небезпечних хвилинах тривоги — мовчав. Заціпив зуби і, мовчав. Що-ж pomoже бідкання? Вийшов над беріг Пінії. Зрештою йому сьогодні не прийдеться спати. Треба своє добро стерегти. Руками запрацьований масток! Цієї ночі Василь може захоче помститися і підпалити його. . . А вогось що? Облизав довкола хату, вліз на під і все

може стати сивим попідом. Неспокій перевертав і так неспокійну хазарську душу.

А річка дзюркотіла по своєму. В далині кричав пугач. Несамовито завилала дика звірюка на невеличкій полонині під верхом Ріжок. Бахтарі*), сторожачи крumpлі**) перед дикими свиньми, вигукували одноманітне гасло: Гогогогобв. Віяв вітер. Повсталася свобрідна музика і всіми голосами, цілою скалею розспівалася лісами, полонинами і плила за течією річки між людьми. . .

А Вовк, Вольф Дімонштайн думав.

Десь високо на горі рубав хтось в лісі. Напевно дядько винайшов собі здоровенного грабика. Чути було удари балти***). Це з села — на паливо або майстерство. Це не дідько, ані не Той-Щезби в ночі по лісах товчеться. Це люде, христіяне крадуть! Голод і холод примушує.

— Хай розкрадуть! Мені, он, коли б тільки Туряницю знищити!

Вийшов місяць. Над берегом видно було старечу постать Вольфа. Зігнутий вдвоє, підпирався на палиці і просив у Єгови помочі.

*) сторожі, **) бульба, ***) сокира.

Опісля Вольф якби виріс вище людей. Неначе в Богом зрівнявся. Зміцнів. На обличчя впала тінь суворої зморщки, а очі стали хитрими і твердими. Ходив сюди і туди. І раз-у-раз, до гарячкою розпаленого чола, прикладав обидві широкі порепані долоні.

Молився. Бог просвітить розум його. Закон — твердить.

Цілу ніч не спав Дімонштайн. Просвітління таки надійшло.

* *
*

Ще не світало, як поїхав Вольф до лікаря, щоб оглянув його побиту жінку. — На підставі лікарського свідчення подасть в суд! Покарають! І дурний Василь заплатить за все — всім. Ще й сам дався би проглянути лікареві, тільки в його не було ран. Хоч ще і кілька днів не міг сідати і лежати. Але ран не було.

— Його, Туряниці, маєток — стане моїм! Бгова так присудив — думав Вольф.

По цій події, яка облетіла на другий день село Солочин від краю до краю, Вольф Дімонштайн змінився. Протягом кількох місяців він

не замкнув дверей від джерела мінеральної води. Бо ж і на це не мав він вже найменшого права! Воду міг брати з джерела, хто захотів. Власник мінеральних вод і маєтків, на яких сидів і господарив Вольф Дімонштайн, — багач, з графським титулом якогось мадярського гербу Готфрід Мермельштайн, — збанкрутував вже од шести років. Ніде не вивозив води. Бо й ніхто не купував. Хіба в ряди-годи казав Вольфові налляти два-три вози фляшок. А вже більше, як десять років, Мермельштайн не платив навіть ані сотика Вольфові. Вольф проживав тільки з того, що мав задармо хату, садок і поле. На полі родилася найкраща пшениця.

Довго ще ходив Вольф, як непритомний.

Такий стан безвілля і розвіяности в Дімонштайна проминув тоді, як прийшло лікарське повідомлення, що Василь Туряниця має заплатити всі кошта лікування його дружини.

Так, Ріфка, дружина Вольфа Дімонштайна — лежала три тижні в лічниці в Мукачові.

Не вмерла. І операцію видержала.

Потому мав вневдовзі відбутися перший суд. Дімонштайн дійсно заскаржив.

IV.

Василь Туряниця вертав додому страшно огірчений, що стара, трухлява жидівка перешкодила йому дати школу Вовкові. А то ще і гріх взяв на душу. Як покотив сходами вдолину, так і не бачив, щоб рухалася і не чув, щоб там в долині закричала.

— О, клята бабище! А то бувби Вовка вже раз одправив на той світ.

Вовк з цілим селом вів боротьбу. Не було в селі такого чоловіка, щоби любив Вовка. Коли тільки сільська корова зайшла на його поле чи луку, яка була неогорожена і досить розлога — Вовк забирав до себе і чекав викупу. Клятий хазарин! Нераз зводилися завзяті бої. Парубки, обурені до крайності поступуванням Вольфа, часто збиралися і йшли вночі викрадати корову. Нещасний бувби тоді Дімонштайн, якби був показався. Сокирою бувби парубок розчерепив йому голову біля дверей. Коли таки виправа пощастила і хлопці забирали з прив'язу корову, Вовк на другий день, скоро рано, доносив на поліцію на власника корови, що той вночі буцімто його обікрав. Ой, нераз і не двічі це ставалося, що село вело

нічну боротьбу з нічною людиною, Вовком, Вольфом Дімонштайном.

Вовк мав і гарний садок, який дуже любили пастухи. І коли тільки Вовк ішов молитися, пастухи заходили насолодитися овочами. . . Всіх їх вилапував! Подавав до суду. Вічно процесувався.

Одного разу підстерegli Вовка, що він навіть перервав молитву, що ані один жид не сміє зробити, коли внуки його донесли, що є хтось в саді на яблуках. Вольф тоді скинув зо швидкістю машини богомілля, одягнув на себе дрантивий гейрок*), взяв в руку палицю і пошкандибав в садок.

«Тепер» — йдучи, думав Туряниця — «вже цього напевно не зможе накоїти, що дотепер накоїв. Село мені сердечно подякує!»

В хаті його жінка Анна ще не світила, коли Василь дійшов додому. Як ступив на поріг, виняв кремінь ізза череса, викресав огня, засвітив лампу з замурзаним склом і сів на лавицю, як по цілоденній праці на жнивях. Жінка не питала, чому не приніс води і чому має завязане око хустиною.

*) сурдут.

— Жінко, давай їсти!

Голос його був грізний і дивний. І хоч не раз він спустив собі й чужим багато крови, то не був так ніколи здивований тим, як нині. Ця пригода — це надзвичайна подія.

Сьогодні до своєї жінки Василь поставився аж надто добре. Ще так ніколи їй не казав: «Анночко, чи ти вже подоїла корови?» Це «Анночко» було таке ніжне, на яке тверда Анна не звикла. Навіть донечка священника — уважала б це ніжністю.

Василеві шибнула страшна думка. Ану, як заскаржить його жидюга? Він мусить тоді платити відшкодування. З великими відсотками! В нього ж масток. — Кервавиця дідів і прадідів. Суд зліцитує, не пощадить. Таких випадків в селі було вже багато. З жидом не зачинай! З жидом не виграєш! На цілому Закарпатті, від Пряшева по Ясіня це говорять.

«А з чого житимуть мої діти? Село мені дякуватиме. А з дітей моїх кпитимуть: ваш батько масток протратив з жидами».

Це важливе питання вирінало перед Василем Туряницею злиднями, горем і кільккалітнім криміналом. І хоч він знав, що не зробив аж так великого злочину, проте програє. Жи-

дівка, очевидно, помре, а Вольф на його кошт буде лікуватися.

З не дуже приємними думками лягав Василь по вечері спати. Сьогодні не спав у хаті, а пішов до стодоли на сіно. Сам не знав, чому він це робить. Але чогось почував, що в хаті чекає його нещастя. — Ніхто не сміє побачити його рани. І думав, що біля тієї самої Анни, до якої сьогодні був так лагідний, як ягня, чекає його щось непевне, твердше, як палиця Дімонштайна, твердше, як виливане скло деміжону, розбитого на дрібні шматочки.

V.

Василь Туряниця, як тільки встав рано, випустив хлопцеві, що служив в його за пастуха, три корови і теля — на пашу. Сам вичистив коні, направив упряж і намастив лекшого воза дьогтем. Коли прийшов в хату — жінка годувала найменшу дитину.

— Приготовляйся, Анно, поїдемо до Сваляви!

Куди задумав їхати Василь, жінка не знала. Могла тільки додумуватися, що їде до лікаря з оком.

* * *

Пролетіли Голубинне, залізобетонний міст над Ляторицею і стали в місті. На вежі старі вказівки прикрили число девять.

До кого міг їхати Василь? Лікуватися? На село лікаря беруть тоді, коли требаби кликати вже священника.

А навіщо Бог створив Ізраеля? А на те, щоби він вів добре ґешефти, на те, щоби з чорного робив біле, на те, щоби дурив непросвіченого чоловіка, на те, щоби був всевладним паном життя і смерті населення Закарпаття.

Василь заїхав до свого порадника Мозеса Ауербаха, купця в Сваляві. Це нічого дивного. Кожний християнин вважає своїм святим обов'язком мати не то товариша, бо їх не любить, але порадника як в чистих, так і в брудних справах, нікого іншого, тільки жида.

— Мошку, порадь мені! Попав я в нечисту справу. Вчора я здорово натовк Вовка і вбив Ріфку. Що мені тепер? Думаю, що Дімонштайн заскаржить! —

Василь майже цілий місяць був певний, що Ріфка, як вже не вмерла, то небавом помре.

* *
*

Жиди в околиці не любили Вовка, Вольфа Дімонштайна. Як вони з ним, так Вольф з ними разом ніколи не сходилися. Не ходив він навіть до Солочина до біжниці жидівської — молитися. Мусів іти молитися в сусіднє село Голубинне. І кожний ранок бачили його, як з повсяною торбою, битим, цісарським шляхом чимчикував Вольф Дімонштайн в Голубинне — на ранню молитву. І там не всі жиди його любили. Але не викинули звітля.

Довго пересидів Василь в Ауербаха. Ауербах відразу міг Василеві сказати своє слово, але хотів ніби довше думати, щоб дати дурному мужикові до пізнання, що справа не в аж так дуже легкою і простою.

Договорилися Василь з Мошком. І нарешті, як добрі приятелі з щиро-солодким усміхом подали собі руки.

Жінка Василева цілий час тільки прислухалася і не посміла слова промовити. Тепер вона вже знала, чому вчора Василь був такий лагідний і прибитий. А коли прибили згоду, жінка мало що не зомліла. Сума, яку запросив Мошко за пораду, була занадто висока. Анна застигла на місці. М'яжке крісло в хаті Ауербаха, на якому сиділа, здавалося їй зроблене

з найгостріших колючок. А сам Ауербах видався їй, неначе зловіща людина, що всеньке її добро хоче запалити вогнем, пустити за водою. В неї були гроші! Тримала їх, як вінець, за пазухою.

— Давай гроші, Анно!

Всі мрії Анни — поставити нову хату — розвіялися. Гроші пішли на пусте. Продана на останньому торзі, найкраща корова його газдівства, пішла в кишеню жида, за те, що Мошко порадив Василеві єдиний рятунок, переписати свій маєток на жінку, щоб не мав чим платити.

— А завтра скажу тобі, Василю, якого фішкароша*) тобі взяти для своєї оборони і перепису поля.

Засвітилися котячі очі Мошка.

Розійшлися.

Василь вертав задоволений додому. Бо-ж був певний свого успіху. Не програє ніколи. Жидівська голова подумала над справою.

Не було колись, як ще й довго не буде, нічого розумнішого на цілому Закарпатті, як жидівська голова.

*) адвоката (мадь).

VI.

Мозес Ауербах хотів заробити подвійно коло справи Василя Туряниці.

Рано, на другий день, Василь знову запряг свої коні і вибрався до міста. Йому треба було проїжджати повз Вольфа Дімонштайна. Село Солочин розложено далеко від головного шляху на горбику і розкидане хатками понад потоком Тесаника, що втікає до Пінії. А Вольф жив біля самого головного шляху. Не більше п'ятидесяти метрів од шосе, що веде з Сваляви до Поляни. В його сусідстві жило ще двох жидів з родинами з якими він вже давніше процесувався, опісля жив в жидівській згоді і знову процесувався. Так приказує книга Талмуд.

Василь хотів скоро пролетіти, щоб не зупинятися напроти його найлютішого ворога — тому стиснув в руках віжки і помчав, як вітер. Але не уникла його погляду, на його думку, зовсім неважна, але як показалося пізніше, дуже важлива подія. Подія, що вирішила про долю Василя Туряниці.

Василь, протираючи очі, завважив, що з дому Вольфа Дімонштайна вийшов ніби Ауер-

бах і всів в автобус, який щодня в цю пору курсував між Свалявою і Полянню. Василеві навіть не прийшло на думку, що Мошко Ауербах, який йому помагав вже досить довгий час і не одну корову та свиню його зів, щоб він міг помиритися з Вовком, коштом Василя Туряниці.

— Ні! Це не він. Чи мало однакових жидів?

Василь Туряниця учителеві не вірить так, як вірить своєму порадникові Мошкові! Навіть пан-отець, коли зайде до нього на обійстя і поговорить про це і про те, Василь потім махне рукою і робить своє діло. Ніколи не слухав його порад.

«На те і він тут є, щоби говорив».

Василь був так засліплений, що навіть не здивувався, ніби нічого не прочуваючи, коли жид порадив йому взяти адвоката, якого боявся сам Ауербах, якого боялися всі жиди в Сваляві й якого не любили в суді, за те, що він якраз найбільш темні справи виносив на денне світло. Жидівський кагал в ложці води хотів його втопити. Єдиним бажанням жидів було позбутися цього адвоката.

Імя Петра Кандоги, адвоката, було відоме всій голодній Верховині, як імя людини чесної,

безінтересовної, правдивої, неуступчивої, людини-адвоката, не гешефтьєра-адвоката! Не міг не знати цього Василь Туряниця, що нераз мав до діла з судом за молодих років.

Тільки єдина засліпленість впхала його в біду.

Василь пропозицією щодо адвоката цілком не був заскочений. Він, зрештою, тонкостей жидівських не міг вповні зрозуміти і зовсім не старався навіть їх зрозуміти. Його рідний батько, Мигаль Туряниця, ціле життя ходив до жида, до батька оцього самого Ауєрбаха. Чому б і він, як вірний син свого батька, не ходив до сина Ауєрбаха? Та-ж батько його, як вмірав, мав сотню і п'ять років. Досі не тямлять в селі Солочині старшої людини, як Мигалья Туряницю!

Адвокат Петро Кандога мав Василеві Туряниці допомогти переписати маєток на жінку.

— Тільки Васильку мій, цього не підкупиш! Йому треба обережно говорити про гроші.

* *

*

Навіть ще того самого дня Василь зайшов до канцелярії адвоката Петра Кандоги, якого порадив йому взяти Мошко Ауєрбах.

— Так! Це Вам зроблю задурно. Не в це важка справа. Але скажіть мені, чи вас часом не переслідує кара, перед якою ви хочете оцим забезпечитися?

— Ні! — забрехав Василь.

Зробили.

Добрі і довірчиві люде живуть ще на бо-
жому світі!

До тижня жінка Василя Туряниці дістала контракт, на якому стояло, чорне на білому, що весь маєток належить тільки їй! Тепер Василь Туряниця не має на своє ім'я ані сте-
белинки записаного майна. Все пішло гаразд. Жиди ще біля того контракту маніпулювали, ще й дату перепису поставили одним днем пе-
ред фатальною бійкою над мінеральною водою, на маєтку Мермельштайна.

За це добре платив Василь. А платив задар-
мо. . .

* *
*

Пінія плила через Солочин так, як іншими роками. Тут зривала берег — на другому боці поширювалася зате урожайна лука. Вовк, Вольф Дімонштайн кричав на ціле село як іншими роками. Груде в його були здорові.

як досі. Молився, як давно бувало. Тільки в суботу ніколи не виходив ні на поле, ні в садок, ні до джерела мінеральної води.

Суботу святкував справді, як старозаконний жид. Хай все пропаде, хай все розкрадуть — в суботу ніколи не виходив.

Так само, як Дімонштайн не хотів бачити Туряницю, так теж і собі Туряниця постановив. Не хотіли зустрічатися! Тому сам Василь більше по воду не ходив. Воду на обід приносив Василів найстарший синок.

Василь вже знав, що Ріфка не вмерла і повернула додому здорова. І знав теж, що Вовк залишився надалі вовком. Це йому переказали сусіди.

І навіть в селі зачали забувати про подію, яка колись мала такий великий розголос в Солочині і в інших селах.

Часи минали. Рана на обличчі Василя загоїлася і без лікаря. Минула осінь, зима, минув рік — над справою село перейшло до денного порядку.

Чи-ж мало в інших турбот?

VII.

Тільки судові повідомлення нагадували про подію.

Повних три роки тягнулася справа по судах, — побиття Вольфа Дімонштайна і його дружини Василем Туряницею.

Процес. Репліка. Апеляція. І знову процес, репліка і апеляція. Неначе і кінця не може бути людській заплутаності. Вже не ставало Василеві терпцю і грошей. Хотів, щоб якнайшвидше скінчилося.

Аж нарешті по трьох роках, на одній розправі, де явилися всі свідки (їх позбіралося вже більше двох сотень) — закінчилася справа.

Суддя сухим голосом прочитав присуд:

1. Василя Туряницю, за те, що напав на безневинну жінку Ріфку Дімонштайн і зламав її ногу та ребро та намагався позбавити життя безневинного чоловіка Вольфа Дімонштайна, засуджено на два роки криміналу і на повернення всіх витрат противній стороні (Дімонштайнові) та на заплату винагороди дві тисячі корон.

2. Адвоката, Петра Кандогу, що поміг Василеві Туряниці переписати масток і піти проти

закону правного і вселюдського і поставити дату перепису під контрактом перед побиттям, засуджено на п'ять років важкої тюрми з по-стом кожного року в день дати під контрактом.

* *
*

Один хазарин, що здібний вчинити. . .

Аеурбах заробив з двох сторін. Заплатив йому Василь, заплатив йому і Дімонштайн, за те, що Аеурбах зрадив Василеву тайну про перепис його маєтку на жінку.

Жида в Сваляві тріюмфували. Вони наза-вжди позбулися єдиного непідкупного чоловіка адвоката Петра Кандогу.

* *
*

На Закарпатті хазари живуть! Це мусить знати кожний, хто бачив тільки єдиний день Закарпатську Україну. Не ті хазари, що в Німеччині, чи в інших країнах. Це такі, боро-даті, які мають в руках капітал і мужика.

VIII.

- Мамо, я хочу їсти!
- Мамо, мене живіт болить!
- Мамо, книжку мені купіть!

«Мамо» повтарялося цілий день. Слово «мамо» навіть і в ночі, як острим ножем розтинало задушливу хату з малими і то повибиваними вікнами. Зо сну пробуджувалися діти і в смертельній гарячці просили це або те у своєї матері.

В печі горів огонь. Дошки повиривані з паланок, тріскотіли, горіли. Огонь неначе хотів зжерти своїми полум'ями те горе, що прилетіло до хати Василя Туряниці. В кориті набігло розроблене тісто, чорне, як болото з соломою, призначене для мащення хати. Це — хліб. Такий мусіли їсти. Хоч дітям здирало в роті шкіру, що аж витікала кров, хоч жолудки їхні кожного дня пухли все більш і більш і були вже як бочівки на дощеву — то все їли. Мусіли!

Анна Туряниця нічого вже не могла порадити. Залишена сама на поталу долі з малими дітьми — гнулася, старілася і животіла. Мусіла! Ану, хай вмере! Ні! Не сміє! Діти малі. Василь в криміналі, масток пішов на довги. Продала все, що залишилося не зліцтоване, корови, віз, коні, упряж, солому — обійстя залишилося пустим. В хаті немає кусника хліба. Голод. Вона, Анна, раз на день тільки їсть. Хіба те рятує, що сусіди принесуть. Що-ж вона винна? Або може Василь винен? Ні!

«Така вже доля людей, не тільки в нас, в Солочині, така доля цілого руського народу під Карпатами» — казали сусіди Анни Туряниці, повторяла те саме раз-у-раз і Анна.

— Я не хочу цього плаща! Мені з кримським ковніром! — казала доростаюча внучка Вольфа Дімонштайна.

Вольф Дімонштайн мусів погодитися. Купив. А що-ж йому значать видатки? Це-ж нісенітниця. Недавно дістав таку велику суму з проданого маєтку, чи-ж має пожаліти купити внучці новий плащ з кримським ковніром?

Вольф Дімонштайн жив, як личить. Хоч купив нові золоті свічники, вироблені в Будапешті, придбав нові одяги, для цілої, десятичленної родини, підшивані кожухами з диких звірів, хоч купив фалаток*) поля — то все-ж йому ще вистане і на нові процеси.

Ох, коб він тепер був ще молодим. . . Маєтків а маєтків придбав би. . . А то вже мохом поросли часи. . .

Не сила!

Солочин, літо 1934 року.

*) шмагок.

ВІДПЛАТА.

Гріло сонце.

Ні, воно жарило, що сохли центурії, вяло листя на вільсі й на трьох дубах високих і кріслатих, на яких часто живі хлопці з села іграшки строїли. . .

На полях працювали.

Сапальники бігали по воду з таким великим джбаном.

Пити й пити!

Сапати треба; вже кукурудза велика, вже запряла, як шовкове повісмо висять руді й біляві китиці.

Ану, хайби одпочали?! Го-го! Лейба з суковатою палицею проходиться по межі й хто тільки зопреться на сапивно, чи закурить бақуну — кличе до себе. І все пропало, що дотепер запрацював. . . А біди хто не знає? Зайшла вона до кожної хати, осадилася як стара знайома відьма й повільно, але певно точить червотиною людське тіло. Ой, хто ж не знає в Свалятині злиднів?! — Тому й служать. Продаються жидові за пустий ґрейцар, щоб лиш вижити.

Лейба Горовіц пройшовся на другий кінець ниви. Під вільху. Йому стало занадто гарячо в халаті. Зняв капелюх, тільки маленька ярмурка чорним аксамитним сукном виблискувала на лисій голові.

.....
— Митре, не могли б ми так цієї ночі... Га? — і показав сапою в сторону Горовіца.

Митро Деркач, плечистий парубок випрямив спину й докинув недбало дві слові:

— Ей, Савчуку, біда...

Сапали.

Сонце жарило.

Лейба запобігливо проходив і наганяв до праці:

— Що, гої, спати прийшли?

* *

*

А небо блакитне мовчить.

— Я вам покажу кооперативу й читальню! Худоба! — і спльовуючи досадно Лейба бурмотів про себе.

* *

*

Душа бунтує, соколом підхмарним вирує, в льот далекий...

— Митре! — і сапою землю прорізує. . . —
половину села вирятувало б своїх дітей. Гинуть!

Деркач не відповідав. Стиснув міцніше мольничими руками держак і з дикою завзятістю перекидав засохлу, як жужелицю, землю.

Савчук не переставав. Завзявся на Лейбу.

— Митре! Чув ти слово вчителя, що недавно вийшов із криміналу?!

У повітрі пролетів яструб і пташку задовбав своїм дзьобом.

— . . . Пять років просидів. Чув Митре?!
Казав: добре селу — добре й нам. Добре селу —
добре й дітям.

* *
*

Сапальники сапали.

— Митрику, сьогодні, як смеркатиметься. . .
А завтра село випростує згорблені крижі.

Деркач сапав. Рубав кукурудзу добру й злу.
Суворе його обличчя прибрало вигляд ще
грізніший. Пройшла хвилина, пройшла друга.
Деркач нічого не відповів.

.
Лейба пустив своїх сапальників, як закінчили цілу ниву. По селу вже втихли пісні, на-

віть пастухи позганяли вже худобу з пасо-
виська. Люди занурилися в свої леговища.

Сапальники розходилися. Одні кляли Лейбу
на чому світ стоїть, другі дякували уклінно за
гроші. Савчук і Деркач мовчали.

Витягли свої порепані долоні, вложили за
пазуху. І відійшли. Вони не вижебрали гріш.
Запрацювали!

В них одна думка.
Йшли суволоками на битий шлях і мовчали.

Село мусить стати знову на ноги.

.....

Селом просунулися дві тіні. Не говорили
між собою ані слова. Їхній напрям — Лейбова
хата.

Під плотом пристанули.

Світла вже не було.

В одного з них заблисло залізо

.....

Ніч була спокійна.

По цілоденній спеці — віяло прохолодою.

На небо вискочив серпок, але зорі освічу-
вали велику просторінь.

.....

Свалятин спав. Прикрив нічним серпанком свої струпи на людському тілі й не знав, що завтра усміхнеться вранці сонце. . .

НАША МЕККА.

Чужа столиця. Вулицями віють порохи. Дим з фабрик не дає дихати. Саджа ліпиться на обличчя. Глушать крики продавачів, трамваїв, авт.

Я йшов і зустрів філософа. . . Пішли разом.

Геть до природи. За законом пластуна. В холодну тінь ліса. На жаркий від червоного сонця пісок над берегом ріки.

І вам пригадується солодка безтурботність. Кромка твердого, чорного хліба. На Верхівині вівсяного, часами жадного. . . Гриби набірані заросеним ранком. Повні пригорщі суниць. . . Огонь розкладений над потічком. . .

А над все: блакитне небо, із горючим сонцем, що перепалює анемічну людину на бронз, що творить з хворого пластуна — залізо, крицю.

Стомлені сонцем, сідаємо на зелену, привітну кирею. Наплечники кладемо під голови і лягаємо одпочити.

Вітер говорить з карпатським лісом. . . Спокій і тиша праліса заспокоює, наче рука матері, положена на горючу скрань дитини.

І напружені нерви, розторгані широким не-

спокійним темпом емігрантського життя в чужому місті — заспокоюються. . .

Тут в цій красі за холодного сходу і меланхолійного заходу сонця — живемо разом з природою, згадуємо і подивляємо її в хвилинах променад, не під супровід гуку, шуму, крику, свисту міста, а реву лісного звіря і гуркіт потоків.

А яке здорове, приємне є купання в холодному гірському струмку! І хоч неспокійна ніч, хоч ліжко тверде, хоч віє ледом — та воно — так солодко. . .

А коли гоните вітром по полонинах, куною по лісах, козулею по скалах. . . вам здається, що ви захоплюєте своєю могутньою молодістю силую все. . . землю. . . море. . . Глоб. . .

Вам належить світ!

* *

*

. . . А мій філософ думає:

«Оце Говерля. . . Так назвав її нарід. . . І як влучно! Вона ж говорить. От послухайте»...

Та хай розглянемося.

Там Черемош! Рветься. Піниться. . . Над його берегами стоять дрібні постаті гуцулів. «Бартки» стискають. . . Вони не є тепер па-

нами Гуцулії. . . Колись він згори спускав
«гаджучки», що летіли, дзвенючи як струни і
спинялися аж там в долині. . .

* *
*

Тихо. . . Сонце пробило хмари і ми обидва
дивимося і слухаємо:

«. . . Нас кинули об землю! Холодні мури
пють молоде здоровля. . .

Орел мститься. . .»

* *
*

І закутали мряки Говерлю.

Свище вітер. . .

Шумить Черемош. . .

Говорить Говерля. . .

* *
*

«. . . Мене одвідують лицарі залізного ордену,
наче паломники Сходу і. . . кожного року див-
ляться на отцей, пробитий в моє серце сірий,
витесаний камінь кордону. . . ненавидять його.

*«Вони викинуть його!» «І він — покотиться
до долу в корито Прута!»...*

— Говорить Говерля.

* *
*

Идемо. . .
Філософ і я. Я і філософ. . .
Вертаємо до своєї праці і мріємо про *нову*
мандрівку. . .

* *

*

І не раз чуємо:
Свище вітер. . . .
Журчить Черемош. . .
Говорить Говерля. . .
Карпати, 1931.

СУД МАЙБУТТЯ.

Шуміли трави — — — Ліс своїм гиллям співав пісню про вчорашнє, пісню, що перескакувала сьогодні й спинялася над завтрішнім — — —

А блакїтна далечїнь летїла стрїлою вперед туди, куди вїяв вїгер, куди хилили свої голови квіти й зникала там за горами, долинами — — — безвістями.

Колись ще так недавно, відїгралися тут жахливі подїї.

Гремїли гармати — — — Понад голови свистїли остролетнї набої — — — Дуднїли панцирники — — — Блищали в золотосїйному сонці багнети — — — Лунала бойова пісня.

Повїтря було наповнене запахом стрїльного пороху — — —

В окопах і на широких полях гинули мої брати — — —

По собі залишили Лисоню, Макївку, Крути, а в останнє схоронено їх під Базаром — — —

І на вістрю палкого ножа — засїхала чорна кров — — — На тїлі воїнїв гоїлися, колись так розятренї — рани — — —

Це зуб часу засував свої карби — — —

Треба писати нову сторінку — — —

При зеленому столі вирішилася доля надто суворо — — —

І чаша на тризні переможців допивалася в край — — —

І не одна життєва нитка, з вирішенням при зеленому столі, на жорстокому пирі — рвалася — — —

Польські тюрми — каземати одчинялися на ростіж і щоденно вітали — незадоволених.

Канчуки виспівували свій одноманітний ритм.

Од побоїв витрискувала червона кров.

Марево голодівок тяжіло страшною хмарою над ними.

Звичайно після пиру, справлявано оргії — завершувано карами смерти — — —

Приходив кат, на шию вкладав шнур.

Я теж бачив сірі мури тюрми.

І всі чотири пори року я бачив через заржавілі ґрати — — —

Найболючішою була весна, як на моїх очах розкривалася картина Вищого Маляра.

В такі весняні дні, щось несказане манило мене йти прислухатися дивній казковій пісні

лісових просторів, тихим шумам весняних вод та впиватися до краю ароматними пахощами свіжозораних скиб батьківського поля.

Хіба розігнатися зо всією осталою силою і — — вдарити в безтямності тяжкою головою об холодний мур і — — — і перервати шовкові нитки, що вяжуть мене з цим ганебним світом?

Так соромно скінчити? — — —

Ні! Це кожний слабодух докаже.

Чи не вже-ж думають, що за цих кілька місяців низького періоду в людському житті знищать, придушуть те, що само стихійно зродилося в глибинах душі? ,

У вісімнадцятій весні я переступив той поріг, який був межою між широколетним простором, волею, світом, людьми сонцем та — — — темнотою, брудом, тінями дикунів, брутальністю, блощицями, і людьми з понурими обличчями та револьверами.

Зачинили браму, а життєдаїне липнєве сонце радісно дивилося із зеніта.

Два кроки вперед і я одчув як літній легіт привітався зо мною й ніжно, ніжно залоскотав мене своїми крильцями:

«Ти вільний. Вільний».

І я вітав — — — — Кланявся тій природі,
яка мене зродила, пестила й голубила.

* *
* *
*

Мов тіні заблукані очікуємо світла. А коли буденщину освітить хоч би як маленький огник, десь там, де ч теж був і другі були, в нас радісно на душі й промінь надії огріває серце. Хочеться обняти тих, які безнастанно рухаються, не заклали рук, не розвели родинне кубелечко й їм на стрічу ми простягаєм свої рамена: — — —

«Прямуйте тим шляхом, який ви вибрали. За вами підуть другі з меншим духом. І знайте, що жадних неможливостей і перепон немає! Не в небезпекою пройти побідно всі кордони, які штучно поставили люде. Тіштеся! Докінчується писати картка, що була насильно вирвана з національного альбому, бурхливим вітром в бурхливі негостинні часи. Ще лиш певні ініціали домальовують малярі. І знов патріарх з почесною сторожею донесуть її на золотокований престіл оквітачний трояндами внутрі блискучого, оспіваного поетами терему. І там, при участі всіх тих, що чуйно сторожили цілу проклято — довгу ніч і тих, що зневірені сліпо одпочивали. Зо всією урочистістю вклядуть в альбом з міцною золотою пряжкою — —

Прийде суд! Забагриться Дністро і Прут з
Ужом понесуть в Чорне Море — — — кров — —

І утвориться другий чотирикутник смерти.

Пролетять панцирники — — — Колеса гар-
мат пориють шляхи — — — Залізні воїни на
вюнках конях зметуть зо свого шляху все, що
не здібне жити й все, що вілося зненавиджене
в кість і кров.

А ті, що колись розшматували жорстоко
груде наших матерей, зломають свої списи й
проситимуть на вколішках пощали.

І дощі сполощуть од крові землю — — —

Вітер провіс запах диму — — —

Сонце освітить дітей без батьків — — —

А робітники стануть будувати нову свя-
тиню — — —

— — — новий Юр — — —

1932.

З М І С Т:

Від автора	5
У вирі життя	7
Ідилля Революції	15
Засохле квіття	21
В бурях	27
Anno Domini	34
Емігрант Остап	39
Химери щастя	43
Сила слова	49
Тема	52
Життя й література	57
Містерії	66
Героїчна постать	77
Рутенець	80
Солочинський вовк	84
Відплата	112
Наша Мекка	117
Суд майбуття	121

Ціна 25.- К